

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΦΙΛΟΣΟΦΟΥ ΤΟΥ ΑΜΙΡΟΥΤΖΗ
ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΒΑΣΙΛΕΑ ΙΩΑΝΝΗΝ
ΤΟΝ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΝ ΑΠΟΡΗΣΑΝΤΑ

Περὶ τοῦ Τραπεζουντίου φιλοσόφου Γεωργίου τοῦ Ἀμιρούτζη ἐσκό-
πουν ἄλλοτε νὰ συγγράψω ἰδίαν ἐκτενῆ μονογραφίαν. Συνέλεξα δὲ πρὸς
τοῦτο τὸ σχετικὸν ὕλικὸν καὶ ἐμελέτησα τὰ κατὰ τὸν ἄνδρα. Ἐν τῷ μεταξὺ
ἔκρινα ὅτι ἡδυνάμην διὰ τῆς ΕΕΒΣ νὰ πραγματοποιηθῶ τὰ κατὰ τὸ ζήτημα τῆς
ἐξωμοσίας ἢ ἐκτουρκείσεώς του¹ μετὰ τὸ ὁποῖον στιγματισμένος ἐπέρασεν ὁ
ἀτυχῆς οὗτος πολιτικὸς καὶ λόγιος εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν μυθολογίαν τῶν
ἐφημερίδων².

¹ Ἀναγκαία εἶναι πάντοτε μία συναγωγή τῶν ὄσων ὁ Ἀμιρούτζης ἔγρα-
ψε, τῶν τε ἐκδεδομένων³ καὶ τῶν ἀνεκδότων. Μεταξὺ τῶν τελευταίων ἐλάν-

¹ Νικολάου Β. Τωμαδάκη, Ἐτούρκωσεν ὁ Γεώργιος Ἀμιρούτζης ;
ΕΕΒΣ ΙΗ', 1948, σσ. 99 - 143. Ἡ περὶ τοῦ ἀνδρὸς καὶ τοῦ ἔργου του βιβλιογρα-
φία αὐτόθι σσ. 101 - 104. Μοναδική, καθ' ὅσον γνωρίζω, μελέτη κυκλοφορήσασα εἰς
ἐλάχιστα ἀντίτυπα, μετὰ τὴν ὡς ἄνω ἰδικήν μου, ἢ τοῦ Ι. Τ. Παμπούκη, Ἡ
κατάλυσις τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Τραπεζούντος καὶ ὁ Γεώργιος Ἀμιρούτζης, Ἀθή-
ναι 1951, σσ. 280 - 289. Τὴν στάσιν τοῦ Ἀμιρούτζη συνεξετάζει πρὸς τὴν ἄλωσιν
τῆς πρωτεύουσας τοῦ Πόντου ὁ Ὁδυσσεύς Λαμπιδης, Πῶς ἠλώθη ἡ Τραπε-
ζοῦς, ἀναγραφὴ καὶ διερεύνησις τῶν πηγῶν, Ἀρχεῖον Πόντου 17, 1952, σσ. 15 - 54.

² Χαρακτηριστικά εἶναι τὰ περὶ τῆς δῆθεν «Μουχλιώτισσας», ἐρωμένης τοῦ
Ἀμιρούτζη (πρβλ. ΕΕΒΣ ΙΗ', 1948, σσ. 117 - 118, ὅπου σημειοῦνται μέχρι τινὸς οἱ
ἐπὶ τοῦ θέματος γράψαντες), ὡς καταγομένης δῆθεν ἐκ Μουχλίου τῆς Πελοποννή-
σου. Ἐν τούτοις Μουχλιώτισσα θὰ ἦτο ἢ εἰς τὴν συνοικίαν τῆς Παναγίας τῆς
Μουχλιωτίσσης ἐν Κωνσταντινουπόλει κατοικοῦσα γυνὴ καὶ οὐδὲν ἄλλο. Παρὰ ταῦ-
τα, καὶ μετὰ τὴν δημοσίευσιν τῆς πραγματείας μου, τὸ θέμα τοῦ δῆθεν ἐξισλαμισμοῦ
τοῦ Ἀμιρούτζη ἐξηκολούθησε νὰ εἶναι προσηφίλεις εἰς τοὺς δημοσιογράφους - ἱστο-
ριοδίφας.

³ Ἡ ἀλληλογραφία του μετὰ τὸν Θεοφάνη Μηδείας περιλαμβάνεται καὶ εἰς τὸν
κώδικα 2116 (τε' αἰ. χαρτ.) τῆς Μεγίστης Λαύρας. Πρβλ. Κατάλογον Εὐστρα-
τιάδου - Σπυρ. Λαυριώτου, σ. 407, ἀπὸ τοῦ φ. 18α. Ἐκεῖθεν ἐδημοσίευσεν
αὐτὴν ὁ Σωφρόνιος Εὐστρατιάδης, εἰς τὸ τέλος τοῦ Καταλόγου τῆς Με-
γίστης Λαύρας (Paris 1925), σσ. 412 - 421, προτάξας (σσ. 408 - 421) μελέτημα :
Θεοφάνης ὁ Μηδείας καὶ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Ἡ πλημμελής αὕτη ἐκδοσις (αὐτόθι σσ.

θανεν ἢ περαιτέρω ἐκδιδομένη πραγματεία τοῦ φιλοσόφου, ἢ οὕτως δικαιολογοῦσα τὸν τίτλον τοῦτον αὐτοῦ. Ἐπιγράφεται «*Πρὸς τὸν βασιλέα Ἰωάννην τὸν Παλαιολόγον ἀπορήσαντα, πρὸ τοῦ λατινισμοῦ*», περιέχεται δ' εἰς τὸν ἄλλοτε μὲν σιναϊτικόν, νῦν δ' ἀγιορειτικὸν κώδικα Βατοπεδίου 478 τοῦ ιε' αἰ. ¹, παραδίδοντα ἔργα Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ, Νικ. Καβάσιλα, Δ. Κυδώνη, Γενναδίου Σχολαρίου καὶ αὐτοῦ τοῦ Ἀμιρούτζη ².

Τὸ ἔργον ἐπεσήμανα κατὰ τὴν ἐπίσκεψίν μου εἰς Ἅγιον Ὅρος (θέρους 1950) καὶ μετὰ ταῦτα ἔλαβον φωτογραφίας αὐτοῦ. Πρόκειται περὶ θεολογικῆς καὶ φιλοσοφικῆς πραγματείας συνταχθείσης ὑπὸ τοῦ Ἀμιρούτζη εἰς ἀπάντησιν ἐρωτήματος τοῦ Ἰωάννου Η' ἀπευθυνθέντος πρὸς τὸν φιλόσοφον, συχνάζοντα εἰς τὴν αὐλήν. Ἡ πραγματεία συνετέθη πρὸ τοῦ «λατινισμοῦ» τοῦ Ἰωάννου Η', ἐπομένως πρὸ τῆς εἰς Ἱταλίαν κατὰ τὸ 1438 ἀναχωρήσεως τοῦ αὐτοκράτορος διὰ τὴν σύνοδον τῆς Φεραρίας, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Ἀμιρούτζης ἀντεπροσώπευε τὸν βασιλέα τῆς Τραπεζοῦντος Ἰωάννην Δ'. Ὁ φιλόσοφος ἦτο νέος ἀκόμη τὴν ἡλικίαν, διὸ προσφέρει «*τάς ἀπαρχὰς τῶν ἡμετέρων λόγων*» (138, 7). Τὸ ἐρώτημα ἀπηυθύνθη «*πολλῶν παρόντων, ἐσπέρας ἤδη βαθείας*». Ἦπόρει δ' ὁ αὐτοκράτωρ ἐπὶ τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, τὸν ὅποιον ὁ Θεὸς μὲν ἐπλασε συνδεδεμένον ἑμετὰ τῆς ἁμαρτίας καὶ ὑπ' αὐτῆς τυραννόμενον, συμφυᾶ ὡς εἶναι μὲ τὸ ἄλογον τῆς ψυχῆς μέρος καὶ τὴν ἀσθένειαν, εἶτα δὲ πίπτοντα κολάζει· ἐνῶ ἠδύνατο νὰ δημιουργήσῃ αὐτὸν ἀγγελικῶς ἢ καὶ μείζονος τὴν δύναμιν φύσεως, ὥστε ν' ἀποφύγῃ καὶ τὰς πτώσεις τῆς ἁμαρτίας καὶ τὸν ἀγῶνα κατ' αὐτῆς καὶ τὸν ἐπακολουθοῦντα κολασμὸν.

Ἡ ἀπάντησις τοῦ Ἀμιρούτζη εἶναι ἐκτενής, ἄρχεται δ' ἐκ τῆς θεολογικῆς ἀποδείξεως περὶ τῆς φύσεως τοῦ Θεοῦ, ὄντος ἀγαθοῦ καὶ παντοδυνάμου, καὶ προχωρεῖ περαιτέρω διὰ τῆς ἐπικλήσεως τόσον ρητῶν τῆς Ἀγίας Γραφῆς καὶ τῶν Πατέρων (ὡς τοῦ Ἰωάννου Χρυσοστόμου), ὅσον καὶ ἀρχαίων φιλοσόφων, οἷος ὁ Πλάτων. Ὁ Ἀμιρούτζης ἐπιμένει ἐπὶ τοῦ ὅτι πρέπει εἰς κατὰστασιν ἀνθρώπου εὐρεθέντες καὶ τὴν ἰδίαν φύσιν μὴ δυνάμενοι νὰ

434 - 435 : (πλήθους) παροραμάτων διόρθωσις ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς τοῦ Μηδείας), ἐγένετο ἐρήμην τοῦ λεσβιακοῦ κώδικος καὶ ἐν ἀγνοίᾳ τῆς πρώτης δημοσιεύσεως τῶν κειμένων τούτων ὑπὸ τοῦ Α. Παπαδοπούλου Κεραμέως, Μαυρογορδάτειος Βιβλιοθήκη, Ἀνεκδοτὰ Ἑλληνικά, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1884, σσ. 18 - 35 (πρβλ. περὶ τῆς ἐκδόσεως ταύτης τὰ ὑπ' ἐμοῦ σημειωθέντα ἐν ΕΕΒΣ ΙΗ', 1948, σ. 103).

¹ Πρβλ. Σωφρ. Εὐστρατιάδου - γέροντος Ἀρκαδίου Βατοπεδίου, Κατάλογος τῶν ἐν τῇ Ἱερᾷ Μονῇ Βατοπεδίου ἀποκειμένων κωδίκων, Πάρις 1924, σσ. 96 - 97. Κακῶς ἐκεῖ φέρεται ὁ κώδιξ ὡς τοῦ ιδ' αἰ.

² Φ. ρλς' τοῦ Ἀμιρούτζη (sic) εὐχὴ ἰκέσιος ἢ ὕμνος πρὸς Θεόν. Ἐξεδόθη ὑπὸ Σπυρ. Λάμπρου ἐν ΝΕ 3, 1906, σσ. 51 - 55, ὅπου ὁ κώδιξ ἀριθμεῖται ὡς 410 (πρὸ τῆς ἐκδόσεως τοῦ καταλόγου). Νοητέον ὅτι ἐκ τοῦ 478 φφ. ρλς'ν - ρλθ'ν ἐγένετο ἢ ὑπὸ τοῦ Λάμπρου ἔκδοσις.

μεταλλάξωμεν, νὰ εὐδοκιμήσωμεν, τοῦτο δ' ἰδιαιτέρως συνιστᾷ εἰς τὸν βασιλέα, τὸν ὄντα παράδειγμα τῶν ὑπηκόων. Ἐποὺ πραγματευθῆ περι τῆς ἀγγελικῆς φύσεως καὶ τῆς πτώσεως τῶν δαιμόνων ἕνεκα τῆς ἁμαρτίας, δι' ὀλίγων ἀναπτύσσει τὰ τῆς κολάσεως καὶ εἶτα ὁμιλεῖ περι δικαιοσύνης. Τὴν ἁμαρτίαν ἀποδίδει εἰς ἀνθρωπίνην ῥαθυμίαν, κακίαν τὴν ὁποίαν ὁ ἀνθρώπος δύναται ν' ἀποφύγη. Ἀναγνωρίζει τὸ αὐτεξούσιον τοῦ ἀνθρώπου, ἀγνοοῦντος τὸν Θεὸν καὶ τὰς ἐντολάς του διὰ τὴν ἁμαρτίαν. Ἡ πραγματεία αὕτη, κατὰ ταῦτα, εἶναι ἠθικὴ, τὰ ζητήματα δὲ τὰ ὁποῖα ἐξετάζει ἀμέσως σχετίζονται πρὸς τὸ πρόβλημα τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως τοῦ ἀτόμου καὶ τοῦ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου διεξαγομένου πρὸς τελείωσιν ἀγῶνος.

Ἐν συνεχείᾳ ἐκδίδω ἐκ τοῦ Μαρκιανοῦ Κώδικος 533 τοῦ αὐτοῦ ιε' αἰ., εἰς τὸν ὁποῖον κατεχωρίσθησαν διὰ τῆς χειρὸς τοῦ Βησσαρίωνος ἡ διάφορα ἔργα αὐτοῦ καὶ ἀλληλογραφία, ἐπιστολὴν τοῦ καρδινάλιου πρὸς τὸν φιλόσοφον καὶ σύντεκνον αὐτοῦ Ἀμιρούτζην. Ἡ ἐπιστολὴ ἐξεδόθη μὲν προλαβόντως ὑπὸ τοῦ βιογράφου τοῦ Βησσαρίωνος Mohler² ἀλλὰ τόσον ἑλλιπῶς, ὥστε τὸ πλημμελὲς τῆς ἐκδόσεως καὶ ἡ σπάνις τοῦ τόμου εἰς τὸν ὁποῖον κατεχωρίσθη³ νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν ἐπανέκδοσιν αὐτῆς⁴.

Περὶ τῶν σχέσεων Βησσαρίωνος – Ἀμιρούτζη διέλαβον ἄλλοτε δι' ὀλίγων⁵. Ἐκ τῆς δημοσιευομένης γλαφυρᾶς ἐπιστολῆς τοῦ καρδινάλιου φαίνεται ὅτι ὁ φιλόσοφος ἠνώχλει τακτικὰ διὰ γραμμάτων τὸν ἱεράρχην, καὶ ὅτι ὁ τελευταῖος ἠμέλει νὰ ἀπαντᾷ. Παραπονεῖται δ' ὁ Ἀμιρούτζης διὰ τὴν σιωπὴν, καὶ ζητεῖ τὸν λόγον διὰ τὴν ἀμέλειαν ταύτην, ὡς καὶ διὰ σκώμματα τοῦ ἱεράρχου ἐκτοξευθέντα ἐναντίον του. Ὁ Βησσαρίων πάλιν ἐπιρρίπτει μὲν εἰς τοὺς ταχυδρόμους τὴν ἀπώλειαν τῶν ἐπιστολῶν, ἀνθρώπους τοὺς ὁποίους οὐδὲ

¹ Τὸ ὅτι ὁ κώδιξ εἶναι αὐτόγραφος ὑπεστήριξα ἐν ΕΕΒΣ ΙΗ', 1948, σ. 129 καὶ πρὸς τὴν γνώμην ταύτην συνετάχθη ὁ Κ. Μέρτζιος, αὐτόθι σ. 245. Ἀντίθετος εἶναι ἡ γνώμη τοῦ Mohler, Bessarion III, 1942, σ. 416 σημ., ἐπομένου τῷ Χρυσάνθω Τραπεζοῦντος, Βησσαρίωνος πρὸς τὴν σύνοδον ἢ περὶ τῶν καθ' ἡμᾶς, Ἀρχεῖον Πόντου 9, 1939, σ. 6, ὅπου οὗτος λέγει ὅτι: «Ἡ γραφὴ τοῦ κώδικος δὲν φαίνεται τοῦ Βησσαρίωνος ἀλλ' ἀπροσέκτου τινὸς ἀντιγραφέως. Οὗτω ἐξηγοῦνται τὰ ἰκανὰ γραμματικὰ καὶ συντακτικὰ σφάλματα, τὰ ὁποῖα ὑπεσημειώσαμεν... πιθανώτατα δὲ καὶ ἀντιγραφικὰ τινὰ ἀβλεπτήματα, ἕνεκα τῶν ὁποίων ἐνιαχοῦ δὲν εὐδοῦται ἡ ἔννοια».

² L. Mohler, Kard. Bessarion III, Paderborn 1942, σσ. 422 - 424 (πρβλ. ΕΕΒΣ ΙΗ', 1948, σσ. 102, 104).

³ Ἐκίθησαν τὰ ἀντίτυπα του κατὰ τὸν τελευταῖον παγκ. πόλεμον.

⁴ Φωτογραφίας τῶν χειρογράφων παρέσχεν εἰς ἐμὲ πρὸ τινων ἐτῶν προθύμως ὁ ἐν Βενετίᾳ ἱστοριοδίφης κ. Κ. Μέρτζιος, τὸν ὁποῖον καὶ ἐντεῦθεν εὐχαριστῶ. Τὰς παραναγνώσεις κ.ἄ. ἐπεμβάσεις τοῦ Mohler ἐσημείωσα εἰς τὸ ὑπόμνημα διὰ τοῦ Μ.

⁵ ΕΕΒΣ ΙΗ', 1948, σσ. 122 - 129.

νὰ συναγάγη οὐδὲ νὰ ἐλέγξη πλέον ἡδύνατο, βεβαιοῖ δὲ τὸν φιλόσοφον ὅτι ἐπιφυλάσσει ἑαυτῷ τὸ δικαίωμα τοῦ ἐλέγχου, προκειμένου περὶ φίλου τοῦ ὁποίου τὰς μὲν ἀγαθὰς πράξεις πρέπει τις νὰ ἐπαινῇ, νὰ ψέγη δὲ τὰς κακὰς. Ἐὰν δὲ συνεζήτησέ τι περὶ τοῦ Ἀμιρούτζη, τοῦτο ἔπραξε μετὰ τῶν κοινῶν καὶ εἰς τοὺς δύο φίλων. Κατὰ ταῦτα ἡ ἐπιστολὴ γίνεται ἀπολογητικὴ, διὰ νὰ καταλήξῃ εἰς συμβουλὰς περὶ τοῦ τρόπου τῆς χρήσεως τῶν φίλων καὶ τῆς ἐκ τῶν ἐχθρῶν ἀκόμη ὠφελείας.

Ἐνδιαφέρον θὰ ἦτο νὰ ἐγνωρίζαμεν πότε ἐγράφη καὶ ἐστάλη ἡ ἐπιστολή. Μία καὶ μόνη ἐσωτερικὴ ἔνδειξις ὁδηγεῖ εἰς τὸ ὅτι ὁ Βησσαρίων ἐγραφε καθ' ὄν χρόνον ὁ φιλόσοφος εὐρίσκειτο εἰς Τραπεζοῦντα, μολοντί πρὸ τῆς ἀλώσεως αὐτῆς (1461) : «*Σὺ δ' οὐκ ἂν τῶν ἐν τοῖς μεγίστοις βασιλείοις κερδῶν καὶ τιμῶν καὶ τοῦ παρὰ πάντων ἀποβλέπεσθαι τῶν ἐνταῦθα τὴν εἰς ἡμᾶς προθήσεις ἐπιδημίαν*»¹. Ἄλλ' ὡς ἔδειξεν ἤδη ὁ L. Lœnertz, ὁ Μαρκ. κωδιξ 533 ἐγράφη μετὰ τῆς 1 Φεβρ. 1440 καὶ τῆς 5 Ἀπριλίου 1449², ἐπομένως ἐντὸς τῶν ὁρίων τούτων, πρὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως πρέπει νὰ θέσωμεν τὴν ἐπιστολήν. Ἐξ αὐτῆς συναγομεν καὶ ἄλλα καὶ τὴν ἐντύπωσιν τὴν ὁποίαν εἶχεν ἀφήσει εἰς τὸν καρδινάλιον ὁ φιλόσοφος μετὰ τὴν «*μελίχρουν ἐκείνην αὐθὴν, ἣν οὐκ ἂν τις ἀμάρτοι τῇ λύρα παραβάλλων Ὁρφέως*»³, ρήτωρ σὺν τοῖς ἄλλοις ἱκανός.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Β. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ

¹ Βλ. περαιτέρω σ. 131, 22.

² *Orientalia Christiana Periodica* 10, 1944, σσ. 118 - 120.

³ Ἐνθ' ἄνωτ. στ. 24.

CODEX VATICANUS 478 (XV s.) f. 90^r

**Τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸν βασιλέα Ἰωάννην τὸν Παλαιολόγον
ἀπορήσαντα πρὸ τοῦ λατινισμοῦ :**

Σὺ μὲν, ὦ θεϊότατε βασιλεῦ, οὐ διαλείψεις ἡμᾶς ἀεὶ καὶ διὰ πάντων ἐνεργειῶν, τῇ τε κοινῇ προνοίᾳ καὶ τοῖς ἰδίοις καθ' ἕκαστον. *Εἰ* δὲ καὶ δέν-
5 δρον ἄψυχον, ἐπιμελείας γεωργικῆς ἀπολαῦον, οὐκ ἂν ἐλλείψει μὴ οὐ τελε-
σφόρον ἐνεγκεῖν τὸν καρπὸν, τίνα ἂν σχοίημεν λόγον ἡμεῖς οἱ τοῦ λόγου
τρόφιμοι καὶ θεραπευταί, μὴ τὰς ἀπαρχὰς τῶν ἡμετέρων λόγων, τῷ σῶ κρά-
τει προσφέροντες, ὅς καὶ λόγοις καὶ ἔργοις ἡμᾶς ἀλείφω, ἐπιδιδόναι ποιεῖς
δοσημέραι τοὺς μὴ πάντη τῶν σῶν ἀγαθῶν ἀναισθήτως ἔχοντας.

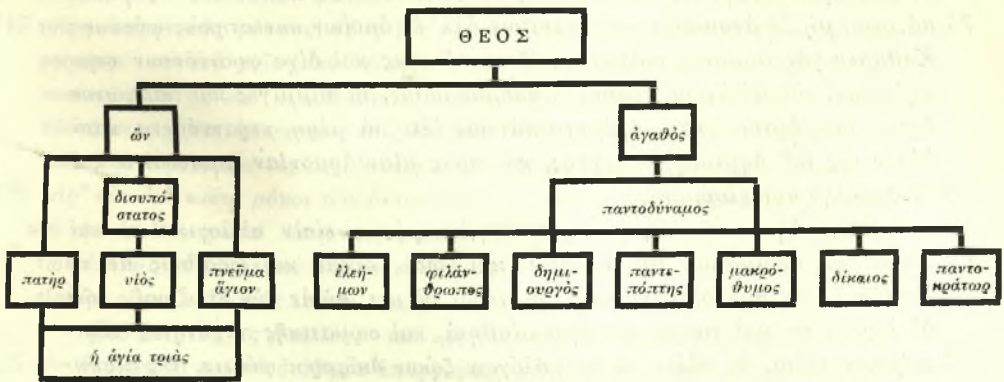
- 10 Ἔγωγ' ἂν αὐτὸς τῆς ἐμαυτοῦ οὐδενείας καὶ ἀσθενείας ἐπιλαθόμενος,
ἦκω σοι φέρων ἀπόκρισίν τινα, συντεθεῖσαν ὡς δυνατὸν πρὸς ἐκείνην τὴν
ζήτησιν ἢν ποτε πολλῶν παρόντων ἐσπέρας ἤδη βαθείας ἡμῖν προὔτεινας.
Εἶχε δὲ ἡ ζήτησις οὕτως. *Τί* δὴ ποτε ποιῶν τὸν ἄνθρωπον ὁ θεὸς οὕτω καὶ
ἀκίνητον καὶ βραδὺν εἰργάσατο πρὸς τὸ ἀγαθόν, τοσαύτας δὲ αὐτῷ προσέφρυσε
15 κῆρας ἐκ τοῦ ἀλόγου τῆς ψυχῆς μέρους καὶ τῆς σωματικῆς ἀσθενείας, ὡς ἀναγ-
κάζεσθαι σχεδὸν ἐξ αὐτῶν διηνεκῶς ἁμαρτάνειν. Ἔδει γὰρ ἡ τούτων αὐτὸν
εἰς ἀπαλλάξαντα, μεγάλην τινὰ δύναμιν, ἀγγελικὴν ἢ καὶ ταύτης μείζονα πρὸς
τὸ ἀγαθὰ πὸτ' αὐτῷ ἐμποιῆσαι, ἢ μηκέτι τὴν ἐργασίαν ἀπαιτεῖν, ἥς τὴν δύνα-
μιν οὐ προκατεβάλετο· μηδὲ κολάζειν οὕτως αὐτὸν ἁμαρτάνοντα, κόλασιν
20 αἰωνίαν καὶ τέλος οὐκ ἔχουσαν.

Τούτοις δὲ καὶ αὐτὸς ἔοικε μαρτυρεῖν ὁ θεὸς ἐν ταῖς θείαις γραφαῖς,
ἐγκεῖσθαι μὲν τὴν διάνοιαν τοῦ ἀνθρώπου ἐπιμελῶς ἐπὶ τὰ πονηρὰ ἐκ νεό-
τητος, μηδένα δὲ εἶναι καθαρὸν ἀπὸ ῥύπου, μηδὲ ἀγνήν ἔχειν τὴν καρδίαν
ἀποφαινόμενος. Πρὸς δὴ τοὺς τοιοῦτους λόγους ἐροῦμεν ἅπερ ἂν χορηγήσαι
25 θεὸς αὐτός. Ἐντεῦθεν ἀρξάμενος, ὁ θεὸς ἔστι μὲν ὢν ἔστι δὲ ἀγαθός. Δύο
ταῦτα ὀνόματα πάντων τῶν ἐπ' αὐτοῦ λεγομένων, κυριώτατά τε καὶ περιε-
κτικώτατα, καὶ τούτοις αὐτὸς ἑαυτὸν ὀνομάζει· τῷ μὲν, ἐν τῇ παλαιᾷ Γραφῇ,
τῷ Μωυσῇ χρηματίζων ἐπὶ τοῦ ὄρους· τῷ δέ, ἐν τῇ νέᾳ Διαθήκῃ τοῦ μονο-
γενοῦς αὐτοῦ παιδός, εἰς τὸν κόσμον τοῦτον ἐλθόντος, καὶ τὴν ἐκ τοῦ πατρὸς
30 γνῶσιν ὡς δυνατὸν ἡμῖν ἐκκαλύπτοντος. Ἄλλα ὄντα μὲν ἀκούοντες τὸν θεόν,

3 ἡμᾶς cod. ἡμᾶς scripsi 13 Ἡ ἀπόκρισις sic in mrg. scriptum

ἐπὶ τὴν ἔννοιαν εὐθὺς ἐρχόμεθα τῆς μακαρίας οὐσίας αὐτοῦ, καθ' ἣν ἀϊδίως ἐστὶν ὑπὲρ πᾶσαν γνῶσιν, ὅλον ἐν ἑαυτῷ συλλαβὸν τὸ εἶναι, καθάπερ τι πέρατος ἄπειρον καὶ ἀόριστον. Ἀγαθὸν δὲ ἀκούοντες, ἐνέργειάν τινα νοοῦμα'ν μεν πρὸς ἕτερον τείνουσαν, εἶπερ τὸ ἀγαθὸν τισὶν ἐστὶν ἀγαθὸν καὶ συνεισά- 35 γει πρὸς ἃ λέγει. Ἄμφω τοίνυν τὰ θεῖα ταῦτα ὀνόματα, τὸ μὲν τὴν οὐσίαν, τὸ δὲ τὴν ἐνέργειαν τοῦ θεοῦ σημαῖνον, διαιροῦνται, τὸ μὲν εἰς τρεῖς ὑποσιάσεις, αἱ δὴ καλοῦνται πατήρ, υἱὸς καὶ ἅγιον πνεῦμα, τὸ δὲ εἰς πολλὰς καὶ διαφόρους δυνάμεις καὶ ἐνεργείας. Καὶ κατὰ μὲν τὴν ἑτέραν τῶν διαιρέσεων, τρισυπόστατος ὁ θεός, κατὰ δὲ τὴν ἑτέραν παντοδύναμος ἐστὶ καὶ λέγε- 40 ται. Τί πρὸς ταῦτα φήσουσιν οἱ συκοφάνται, καὶ τῶν θεολόγων κατήγοροι; μέμρονται τὴν διαίρεσιν ὡς σύνθεσιν ἀπεργαζομένην. Οὐκοῦν μηδ' εἰς ὑπο-

στάσεις ὡς ὄντα τὸν θεὸν διαιρήτωσαν. Εἶπερ μὴ δῶς ἀγαθὸν εἰς τὰς ἐνεργείας, ἵν' Ἰουδαϊκὸν αὐτοῖς ἦ τὸ φρόνημα παντελῶς, καὶ τῆς αὐτῶν ἀπονοίας 50 ἡμῶν ἄξιον ἀλλ' ἀδιαιρέτως διαιρεῖται, καὶ διηρημένως συνάπτεται, κατὰ τοὺς θεολόγους εἰπεῖν. Καὶ εἰ μὴ ἐστὶν ἐκεῖ σύνθεσις, οὐδ' ἐνταῦθα· εἰ δ' ἐνταῦθα, πάντως κακῆϊ. Καὶ ταῦτα μὲν παρεκβατικώτερον.

Ἴνα δὲ πρὸς τὸ ἐξαρχῆς ἐπανέλθωμεν, ἐκ μὲν τῆς ἐτέρας τῶν διαιρέσεων, αἱ προσκνητῆται τρεῖς ἡμῖν ἀναφαίνονται ὑποσιάσεις πατρός, υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος. Τοῦ μὲν, ἀϊδίως γεννῶντος τε καὶ προσβάλλοντος ἐκ τῆς 55 ἑαυτοῦ οὐσίας· τῶν δέ, τοῦ μὲν γεννωμένου, τοῦ δὲ προϊόντος ἕτερον τρόπον, ἄρρητόν τε καὶ ἄγνωστον, μόναις ταῖς ἰδιότησι διακρινομένων εἴτ' ὅν ταῖς πρὸς ἀλλήλαις σχέσεσιν. Ἐκ δὲ τῆς ἐτέρας, ἀδιάφοροι πρὸς τὰ ὄντα πρόνοιαι, δυνάμεις τε καὶ ἐνεργεῖαι καὶ ἀγαθότητες, καθ' ἃς ὁ θεὸς ὀνομάζεται δημιουργός τε καὶ προνοητής καὶ κοιτής, δίκαιός τε καὶ ἰσχυρός καὶ σοφός, 60 βασιλεύς τε καὶ κύριος καὶ ὅσα ἄλλα τῆς καταφατικῆς θεολογίας ἐστίν. Ὡς μὲν τοίνυν ὢν ὁ θεός, ἀϊδίως ὑπέστησεν ἐκ τῆς αὐτοῦ οὐσίας τὸν υἱὸν καὶ λόγον καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἵνα τριάς ἦ τελεία, μόνὰς τῇ φύσει καὶ τῇ

οὐσία μένων. Ὡς δ' ἀγαθός, ἀπό τινος ἀρχῆς ἧς ἠθέλησε τὸν κόσμον τοῦτον
 64 παρήγαγε, τὸν ἐξ ὄρατων τε καὶ ἀοράτων συνεστηκότα. Τοιαῦται γὰρ αἱ λογι-
 ομβ' τ καὶ δυνάμεις τῇ θελήσει μετροῦνται, καὶ προάγονται εἰς ἐνέργειαν καὶ οὐκ
 ἐξ ἀνάγκης τῇ οὐσίᾳ παρέπονται. Ἐπεὶ τοίνυν ἐκ τοῦ ἐνὸς προῆλθε, κατὰ μὲν
 οὐσίαν δυνάς ἀίδιος, κατὰ δὲ θέλησιν πλῆθος ἐν χρόνῳ, ἐκεῖ μὲν ταυτότης
 ἅπασαι καὶ ἰσότης, ἐν δὲ τῷ πλήθει τὸ ἕτερον εὐθὺς ἀναφαίνεται.

Καὶ τοῦτό μοι δοκοῦσι καὶ Ἕλληνες φαντασθέντες ἐκ ταυτοῦ καὶ ἐτέ-
 70 ρου τὸ πᾶν συνίστασθαι λέγουσι. Κακῆ μὲν, ὁμοιμία πᾶσα καὶ ὁμοβουλία
 καὶ σύμπνοια, πάσης γὰρ ὑφέσεως καὶ ὑπεροχῆς ἡ οὐσία ἐκεῖνη τὸ παράπαν
 ἀμέθεκτος. Ἐνταῦθα δέ, τὸ πρῶτον καὶ δεύτερον καὶ τρίτον καὶ ἐφεξῆς,
 οὐσία τε καὶ ἀξία καὶ πᾶσι τοῖς ἄλλοις πλῆθος γὰρ ἄτακτον, οὐδ' οὐρανός
 ἂν ὑποστῆσαι θελήσειε, μὴ τι γε δὴ θεός. Πῶς δ' ἂν καὶ εἰ κόσμος ἢ ὄνο-
 75 μάζοιτο, μὴ ἐξ ἀνομοίων καὶ ἐναντίων ἀλλ' ἐξ ὁμοίων συνεστηκῶς φύσεων ;
 Καθάπερ γὰρ ἁρμονία πολυμιγῆς ἔστιν ἔνωσις καὶ δίχα φρονοῦντων συμ-
 φρόνησις, τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον ὁ κόσμος οὗτος, τὸ παμμιγῆς καὶ πάμφωνον
 ἔργον, διαφέροντα καὶ μαχόμενα πάντως ἔξει τὰ μέρη, κεραυνύμενα κατὰ
 λόγον τῆς τοῦ δημιουργοῦ τέχνης, καὶ πρὸς μίαν ἁρμονίαν ἔμμουσόν τε καὶ
 80 θανμαστὴν συντελούμενα.

Ὅτιω δὴ ἐν τῷ κόσμῳ, πρῶται μὲν φύσεις εἰσὶν αἱ λογικαί τε καὶ
 ομβ' ν νοεραὶ καὶ ἀσώματοι, νοῖ τε ἀπλοῖ καὶ ζωαὶ οὔσαι καὶ ὡσαύτως αἰεὶ τῇ
 ἐαντιῶν οὐσίᾳ προσδιαμένουσαι· δεύτεραι δὲ μετ' αὐτὰς οὐκ ἔτι ζωαί, ζῶα
 δὲ λογικά τε καὶ νοερά καὶ ἅμα αἰσθητὰ καὶ σωματικῆς παχύτητος περι-
 85 κείμενα· τρίται δὲ πάλιν αἱ τῶν ἀλόγων ζῶων διάφοροι φύσεις, τῆς αἰσθη-
 τικῆς τε καὶ μεταβατικῆς, οὐκέτι δὲ καὶ τῆς λογικῆς μεμοιρασμένα δυνά-
 μεις· καὶ μετ' αὐτὰς αἱ τῶν ζωοφύτων καὶ τῶν φυτῶν καὶ ὅσαι παντελῶς
 ἄψυχοι καὶ ἀκίνητοι, κακῆναι δὲ κατ' ἀναλογίαν ἐκάστη, τῆς ἐτέρας προτι-
 μωμένης καὶ δύναμιν ἰδιάζουσαν παρὰ τὰς λοιπὰς φέρουσαι.

90 Τούτων τοίνυν οὕτω παρὰ τοῦ δημιουργοῦ λόγον προηγουμένων τε καὶ
 διακεκριμένων καὶ τὸ εἶναι λαχόντων χάριτι μόνον, τί γὰρ ἂν καὶ εἰσῆνεγκεν
 ἕκαστον ὅτε καὶ μηδαμῆ μηδαμῶς ἦν, εἴ τι μὴ τῷ ἰδίῳ εἶναι ἀρκοῦμενον
 ἐπέβαινε τοῦ ἐτέρου καὶ μὴ χάριν εἶχε τῆς τῶν ὑφειμένων ὑπεροχῆς, ἀλλ'
 ἦ τι αὐτὸ τὴν ἀπόληψιν τῶν κρειττόνων καὶ οὐδ' ἂν εἶναι τοιοῦτον ἤθελεν ;
 95 Ἄρ' οὐκ ἂν ἐδόκει λήξειν καὶ μεμνήμερον εἶναι καὶ ἀγνωστὸν λόγους πίστεως,
 ἐν οἷς ἀνάγκη τὸ πρῶτον καὶ δεύτερον εἶναι καὶ τὸ παντοδαπὲς καὶ ποικίλον.

Εἰ γὰρ τὸ μὲν φυτὸν ἤθελε καὶ αἰσθάνεσθαι, καὶ ὁ στρόμβος ἐδυσχέ-
 ραιεν ὅτι μὴ ἔστιν ἰχθύς, κακῆναι δὲ καὶ μὴ ἔστιν ἄνθρωπος, καὶ οὐ-
 ομβ' τ τος ὅτι μὴ ἔστιν ἄγγελος, τί γε ἄλλο ἢ ἀκοσμία καὶ σύγχυσις ; καὶ οὐκέτι
 100 κόσμος, ἀλλ' ὁμοῦ πάντες χρήματα ! Τί ἂν ἐκάστω τὸ ὀφειλόμενον ; συν-
 τηρεῖν τὴν ἑαυτοῦ φύσιν καὶ πρὸς ὃ γέγονεν ἀποδιδόναί κοσμίως καὶ
 τὸ καθ' αὐτὸ συντελεῖν εἰς τὴν τοῦ παντὸς σύστασιν. Εἰ δ' ἕτερα τούτων

βούλοιτο, βλάβειε μὲν ἂν καὶ τὸ πᾶν ἴσως, ὅσα γε τοῦ μέρους στεροῦμε-
 105 ρον, ἑαυτὸ δὲ πάντως ἀφανιεῖ, καθάπερ μέλος τοῦ ὄλου σώματος ἀπορ-
 κοινοῦμενος τῷ θεῷ ; τίς προέδωκεν αὐτῷ καὶ ἀνταποδοθήσεται αὐτῷ ; μὴ
 ἐρεῖ τὸ πλάσμα τῷ πλάσαντι, τί με ἐποίησαν οὕτως ; ἢ οὐκ ἔχει ἐξουσίαν
 ὁ κεραμεὺς τοῦ πηλοῦ ἐκ τοῦ αὐτοῦ φυράματος ποιῆσαι ὁ μὲν εἰς τιμὴν
 σκεῦος, ὁ δὲ εἰς ἀτιμίαν ; πλὴν ἀλλὰ τοῖς μὲν ἀλόγοις τε καὶ ἀψύχοις ἢ
 110 φύσις ἀρκεῖ μόνη πρὸς τὴν ἑαυτῶν συντήρησιν· τοῖς δὲ λογικοῖς τε καὶ νοε-
 ροῖς, ἅ τε μὴ τὸ εἶναι μόνον ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ τὸ εἶναι λαχοῦσιν, ἐτέρω τις
 ἀρχὴ καὶ δύναμις δέδοται, δι' ἧς οὐ μόνον ἑαυτὰ θυθμίζουσιν ἐς ἄγαν καὶ τῇ
 δημιουργῷ καὶ παντοδυνάμῳ φύσει προσοικεῖν οὖν δύνανται, ἀλλὰ καὶ τῶν
 115 ἐμῶν ὑποκειμένων ἐπιστατεῖν φύσεων· αὕτη δὲ καλεῖται ἀντεξουσιότης, ἀξίωμα
 τοῦτο δεσποτικῆς φύσεως, ἐξ αὐτῆς τῆς πρώτης καταβολῆς αὐτῇ συγκεκλη-
 ρωμένον· καὶ διὰ τοῦτο κατ' εἰκόνα θεοῦ γεγονέναι ἄγγελοι τε καὶ ἄνθρω-
 ποι καὶ λέγονται καὶ πιστεύονται. Τοῦτο καθάπερ τὸ ἀναπνεῖν τοῖς τελείοις
 τῶν ζώων, οὕτως ἀναγκαίως τοῖς ἐν τοῖς οὐσι τελείοις, λέγω δὴ τοῖς ἔχουσι
 νοῦν καὶ λόγον, καὶ εἰς αἰεὶ διαμένειν καὶ δεσπάζειν ἐτέρων πεπιστωμένοις.
 120 Ἄρ' οὖν διὰ τοῦτο μόνον τῶν ὄντων ἡμεῖς <οὐκ> εὐχαριστήσομεν τῷ θεῷ,
 καὶ τὴν ἑαυτῶν φύσιν κακίσομεν ; ὅτι γνωστικοὶ τῶν δεόντων ἐσμὲν καὶ ὅτι
 τῶν ἐναντίον διακριτικοὶ διὰ τοῦτο τᾶναντία ποιήσομεν ; Καὶ ποίας οὐκ ἂν
 εἴημεν οὕτω κολάσεώς τε καὶ καταγνώσεως ἄξιοι ;
 Καθάπερ εἴ τις βασιλεὺς τοῦ κόσμου παντὸς προκεχειρισμένος, ὁ δέ,
 125 τὴν ἀλοαργίδα καὶ τὸ διάδημα ἀπορρίψας, μετὰ πορνῶν καὶ μίμων διαβιοῦν
 ἤθελεν, εἶτα τὸ ἐξεῖναι αὐτῷ προδβάλλετο καὶ τὸν δόντα τὴν ἀρχὴν ἠτιᾶτο !
 Ἦδη μὲν οὖν ἤνεγκε καὶ τοιαῦτα ὁ χρόνος καὶ μέχρι τοῦ νῦν ἄδονται,
 Σαρδανάπαλός τε καὶ Νέρων, ὁ μὲν μετὰ γυναικῶν ἔρια ξαίνων καὶ τᾶλλα
 129 ἡδοναθῶν, ὁ δὲ τραγοῦδους [καὶ] καὶ ὑποκριτὰς μιμούμενος, καὶ τὰ θέατρα
 μὲν κατακόπτων ! Ἄλλὰ σκόπησον ὅπως αἰσχρὰ ἦν, παρὰ τὸ τῆς φύσεως βούλη-
 μα. Τοιοῦτον ἄρα καὶ ἄνθρωπος παρασυμβεβλημένος τοῖς ἀνοήτοις κτήνεσιν,
 ὁ φησιν ὁ προφήτης, καὶ ὁμοιωμένος αὐτοῖς. Ἀρχικῆς ἐγένου φύσεως ἄνθρω-
 135 πει, ἄρχειν ὀφείλεις, μάλιστα μὲν τῶν ἐν σοὶ παθῶν, ἔπειτα τῶν ὑποτεταγμέ-
 νων ἀλόγων καὶ τοῦ κόσμου παντός· μὴ οὖν τὴν τῆς σπουδῆς ἀφορμὴν ὄρθου-
 μίας ποιήσῃ πρόφασιν. Ἀρχὴ πᾶσα σπουδῆς καὶ ἐργηρόσεως δεῖται καὶ
 γὰρ ἔχει τοὺς ἀντιτεταγμένους. Νήφειν ὀφείλεις αἰεὶ καὶ ἐργηροεῖν· μηδὲν

105 Ro. 9,20. 131 Ps. 48,12,20.

113 προσοικεῖ cod. προσοικεῖν scripsi 120 ἡμεῖς εὐχ. cod. ἡμεῖς <οὐκ> εὐχ. scripsi 128 - 129 καὶ bis in cod. delevi

παρὰ τὸν λόγον ποιεῖν· μηδὲν κατὰ πάθος· μηδὲν ἐκ τοῦ χείρονος μέρους.
 Ἄλλ' ἔξεστί μοι, φησί, καὶ τὰναντία ποιεῖν καὶ καθενύθειν καὶ ὄρθν-
 μείν καὶ τρυφεῖν, καὶ ταῖς ἡδοναῖς ὑφιέναι. Ἐν βορβόρῳ δὲ εἶπέ μοι,
 140 κυλίεσθαι καὶ τῷ πηλῷ τὴν ὄψιν προσαναπλάττειν οὐκ ἔξεστιν ; ἀλλ' οὐκ
 ἂν ἔλοις τοῦτο· χοίρων γὰρ ἴδιον. Μὴ οὖν ἔνθα μὲν ἡ αἴσθησις τὸ αἰσχρὸν
 ὑποβάλλει, ταῦτα προτροπαδὴν φεῦγε, ἔνθα δὲ ὁ λόγος μηκέθ' ὁμοίως, ἀλλὰ
 κάκεῖ τὸν αὐτὸν τρόπον ὃ καὶ πολλῶ μᾶλλον ὁ λόγος τοῦτο κρίνει καλόν.
 Εἰ μὲν ἀναγκαῖον, ἐλοῦ· εἰ δὲ μὴ, παράπεμρον. Τὸ πάθος τοῦτο κακῶς ὑπο-
 145 βάλλῃ ; φύγε τοῦτο παντὶ τρόπῳ καὶ πάσῃ σπουδῇ ποιήσας γὰρ αὐτό, τῆς
 ἐμδ' ἄρχῆς ἀποβιβασθείσῃ, παραμεληθείσῃ, δουλεύσεις, ἀπλῶς εἰπεῖν, οὐκέτ'
 ἄνθρωπος ἀλλὰ θηρίον ἔσῃ.
 Ἄλλὰ τυραννοῦμαί, φησιν, ὑπὸ τῶν παθῶν. Ποίαν τιμὰ ταύτην μοι τὴν
 τυραννίδα λέγεις ; Εἰ μὲν τὴν κολακείαν καὶ τὸν ὡς ἂν τις εἴποι γαργα-
 150 λισμόν, ἐγὼ μὲν οὐχ ὁρῶ συνιόντα ταυτὶ τὰ ὀνόματα. Κολακεία γὰρ καὶ
 τυραννίς ἀσύμβατα καὶ τῷ παντὶ διαφέροντα καὶ τὸ κολακεῦον ἀπό-
 σασθαι παντὶ ὀπίδιον. Εἰ δὲ τὴν ἐξ ἔθους τε καὶ μελέτης τὴν ἐν μακροῦ τῷ
 χρόνῳ προσγινομένην, ταύτην μὲν ὁμολογῶ καὶ αὐτὸς τυραννίδα καὶ πασῶν
 γε εἶναι βιαιοτάτην καὶ οὐχ ὅτι τὰ ἡδέα καὶ σαίνειν πεφυκότα τὴν αἴσθη-
 155 σιν, ἀλλὰ καὶ πολλὰ τῶν οὐδὲν ἐχόντων τερπνὸν ἐξ ἔθους μόνου τυραν-
 νικὰ καὶ δυσασπύλητα γίνεσθαι. Τίλλουσι γοῦν τὰς τρίχας ἐν τοῖς φροντί-
 σιν ἔνιοι. καὶ ἄλλοι ποιοῦσι τοιαῦτα ἕτερα πρὸς οὐδὲν δέον. Ἄλλὰ τὴν τυραν-
 νίδα ταύτην αὐτὸς σαυτῷ κατεσκεύασας· ὃ γὰρ ἐνὸν τοῖς κακοῖς μὴ συνε-
 θισθῆναι πρὸς τοῦθ' ὑπαχθίεις, ἑαντὸν αἰτιᾶσθαι δίκαιος. Λεῖ δὲ πόνων
 160 ἐνταῦθα καὶ τυραννίδος ἑτέρας πρὸς τοῦναντίον μεταμαθεῖν τὰ κακὰ καὶ
 ἀποξύσαι τὸ ἔθος καὶ τοῖς καλοῖς αὐθις συνεθισθῆναι· καὶ διὰ τοῦτο
 165 σαυτῷ βούλει παρ' ἐκείνον γενέσθαι ἐν ταῖς ὁμοίαις χρεῖαις. Οἶδας ὃ κακὸν
 αὐτῷ μὴ ποιήσεις ; ὃ καὶ σὺ φυλάττει παθεῖν παρ' ἐκείνον. Μὴ τι ἡ φύσις
 ἀντιπίπτει πρὸς ταῦτα ; οἶδας τὴν πρὸς θεὸν ἀγάπην καὶ τὸν φόβον ὅσον
 ὀφείλεις ; ἢ καὶ αὐτὸς ἀπαιτεῖς παρὰ τῶν σῶν δούλων, ἵνα μὴ λέγω συνδού-
 λων. Ἐν ταύταις δὲ ταῖς θυσίαις ἐντολαῖς, ὄλος ὁ νόμος ἀνακεφαλαιοῦται,
 170 φησὶν. Πᾶν μέτρον ἄριστον· τὸ δὲ μέτρον, ὃ λόγος κρίνει, καὶ ὁ νόμος
 διδάσκει. Πείθου τοίνυν τῷ λόγῳ τε καὶ τῷ νόμῳ.

169 Math. 22,40.

168 - 169 συνδουδούλων cod.

Μὴ καὶ ἡ φύσις τοῦτ' οὐ λέγει ; οὐχ ὄρας ὡς πᾶσα φύσις ὑπὸ τοῦ μέτρου συνίσταται, ὑπ' ἀμετρίας δὲ διαφθείρεται ; τί δ' ἄλλο ἐστὶν ἢ ἀρετὴ, πλὴν μέτρον ; Ἀλλὰ τὸ σῶμά, φησι, καὶ τὸ χεῖρον μέρος καὶ τὸ κάτω
175 βροίθον ἐφόλκιον καὶ μυρία ἐνταῦθα ἄραι καὶ κακηγορία. Θαυμάσαι δὲ ἄξιον τῶν ταῦτα λεγόντων ὡς, ἐν οἷς μὲν ἂν δέη πράττειν δοῦλοι τοῦ σώματός εἰσιν ἀκριβεῖς καὶ μυρίοις τρόποις αὐτὸ θεραπεύουσιν, ἐν οἷς
με'ν δ' ὑπὲρ τῶν πεπραγμένων ἀπολογεῖσθαι τότε τὸ σῶμα κακίζουσι. Ἄν-
θρωπε, δεσπόζειν ἐτάχθης τοῦ σώματος· μὴ, γὰρ αὐτῷ δουλεύειν ; δουλαγω-
180 γεῖν αὐτὸ καὶ κατάρχειν· μὴ γὰρ ἐλεύθερον ἔχειν ; Εἰ δὲ τὰς ἡνίας ὅλας ἀφείς καὶ τραχὺ καὶ ἀγέρωχον ἀποφήνας ἐκφερῆ παρ' αὐτοῦ πρὸς ἃ μὴ βούλοι, τίς εἶπέ μοι ἐπιβάτην ἀφείς ἐγκαλέσει τῷ ἴππῳ ;

Ἄλλ' ἠθελόν, φησιν, ἀπηλλάχθαι τοῦ σώματος καὶ τοῖς ἀγγέλοις ὁμοία βιοτεύειν. Πάλιν μοι τὰ τῆς ἀγνωμοσύνης ἐκεῖνα δῆματα λέγεις. Εἰ δὲ καὶ
185 ὁ βοῦς εἶπεν, ἠθελον ἄνθρωπος εἶναι, οὐκ ἂν ἐδόκει δικαιοτέρα λέγειν ; Ἄλλ' οὐκ ἂν, φησιν, εἶπεν· ἐμοὶ γὰρ βέλτιον ἦν γενέσθαι βοί, ἢ τοιαύτης τυχεῖν φύσεως. Ἦδη μὲν σοι καὶ πρότερον εἶπον, ὡς οὐδεὶς σοι τὴν φύσιν ἀμείβειν δίδωσιν, οὐδὲ τοὺς ὄρους τοῦ εἶναι σαυτῷ μετρεῖν, τῷ γε πρὶν εἶναι, μηδαμῆ μηδαμῶς ὄντι· οὐδὲ τὰ ὄντα πάντ' ἀναιρεῖν, τὸ σαυτοῦ μέρος·
190 πλὴν ἀλλὰ γενοῦ βοῦς ἐφόσον βούλει. Καὶ ἄνθρωπος μένων μίμησαι τὸ τοῦ βοῦς τληπαθὲς καὶ καρτερικὸν ἐν τοῖς πόνοις· ὑπάγαγέ σου τὸν αὐχένα τῷ τοῦ νόμου ζυγῷ· ἔλασον τὸ φορτίον τὸ ἐλαφρόν· ἐπίγνωθι τὸν κτησάμενον, Ἡσαίας διακελεύεται σοι· μίμησαι καὶ τὴν ἀγγελικὴν φύσιν εἰ βούλει, καθό-
ρμω'τ
195 πρὸς τὰς θείας ἀγὰς ἀτρεμεῖ τῷ ὄμματι συντετάχθαι, τὸ ὑμνολογικὸν αἰεὶ καὶ κηλίδος πάσης ἀμέθεκτον.

Εἰ δὲ καὶ φύσιν ἠθέλες ἔχειν τὴν αὐτὴν ἐκείνοις, τοῦτο μεμφομένους τῷ δημιουργῷ, τοῦτο διαβόλου νόσημα. Καὶ γὰρ κακείνος τῶν ὑπὲρ φύσιν ἐπιθυμῶν καὶ τῶν κατὰ φύσιν ἐξέπεσεν· ἐπεὶ γὰρ ἄγγελος ἦν καὶ τῆς πρώ-
200 τῆς ἐν κτιστοῖς φύσεως, ἠθέλησε καὶ θεὸς γενέσθαι. Καὶ οὐ τυχὸν ἄγγελος γεγονώς, οὐκ ἂν ἀποχρῶν ἠγήσω, μαθὼν ἅπαξ, μὴ τοῖς οὐδοῖν ἀρκεῖσθαι ; Ὅρας, ὡς κακείνης ἄπτεται τῆς φύσεως ἢ τροπῆ, κακείνην ἐκπεσεῖν ἔνε-
σι ; Τί γὰρ ἀγγέλου λαμπρότερόν τε καὶ καθαρώτερον ; τί δὲ τοῦ οὐρανοῦ ἀσφαλέστερον ; Ἀλλ' ὁμως ἐκεῖνος, καὶ σκότος ἐγένετο καὶ κατέπεσε καὶ ἐπὶ
205 τὴν ἄκραν κακίαν ἀπὸ τῆς ἄκρας ἠνέχθη πρὸς τὰγαθὸν οἰκειώσεως. Πόθεν τοῦτο παθῶν ; ἀπὸ θραυμίας μόνης, ἢ καὶ σὲ πρὸς τοὺς τοιοῦτους λόγους ἐξάγει καὶ τὴν σαυτοῦ φύσιν αἰτιαῖσθαι παρασκευάζει. Πόσον ὀφείλεις εὐχαριστεῖν, ὅτι ἐκεῖνος μὲν, ἅπαξ πεσὼν, οὐδέποθ' εαυτὸν ἀνακαλέσασθαι δύνα-

209 ται, πάντως δὲ οὐ δὲ βούλεται. Οὐδὲ πολλάκις πίπτων, τοσαυτάκις ἀνί-
 εμς'ν στασθαι δύνη και πάλιν πρὸς τὰγαθὸν προσχωρεῖν. Εἰ δὲ και σὺ τῷ πτώ-
 ματι ἐπιμένεις, τότε λοιπὸν ὡς τοῖς αὐτοῖς ὑπεύθυνος ὢν τὴν αὐτὴν ἐκείνω
 τίσεις και δίκην. Ἄλλ' ὅπερ ἔλεγον, ἐκείνος οὐ τῷ σώματι συμπεπλεγμένος,
 οὔτε τὸν ὑποβάλλοντα ἔχων, ἀφ' ἑαυτοῦ μόνον και τῆς οἰκείας ὤ; ἂν τις
 εἴποι παραφροσύνης και τοῦ κόρου τῶν ἀγαθῶν, ἐφρόνησε μὲν ὑπὲρ τὴν
 215 ἑαυτοῦ φύσιν, ἀπέστη δὲ τοῦ θεοῦ, κατέπεσε δὲ πτώμα ἐξαισίον, δημιουρ-
 γὸς γενόμενος τῆς κακίας τῆ τοῦ καλοῦ φυγῆ και ἡμῖν πρόξενος. Αὐτίκα
 γὰρ τοῖς πρώτοις ὑπὸ θεοῦ πλασθεῖσι φθονήσας, τὴν αὐτὴν ἐκέρισε
 κύλικα και τὴν ὀλέθριον εἰσήνεγκε συμβουλήν, ἔσεσθε, εἰπών, ὡς θεοί, τοῦ
 γινώσκουν καλὸν και πονηρόν. Βλέπετε, πόθεν αὐτοῖς ἴσταισι τὴν πατρίδα ;
 220 και πῶς ὑποσκελίζειν πειροῖται ἐξ ὧν και αὐτὸς κατέπεσεν ; Οἱ δέ, ταῖς
 ὑπὲρ φύσιν φουσηθέντες ἐλπίσιν, οὔτ' ἀξιόπιστον ὀρῶντες τὸν σύμβουλον,
 οὔτ' ἐκ τοῦ σώματος οὐδεμίαν ἀνάγκην ἔχοντες ὅσπερ ἡμεῖς, οὐδέπω γὰρ
 ὑπέκριντο τοῖς τοῦ σώματος πάθεσι, προῦδωκαν οὔτω ὀραδίως ἀντὶ τῶν ἐν
 ἐλπίσι τὰ ἐν χερσὶν ἀγαθὰ, και τὴν ἐντολήν τοῦ κρίσαντος κατεπάτησαν, δε-
 225 λεασθέντες, εἰκῆ και μάτην, τῷ ὀραίῳ τῆς ὄψεως τοῦ φυτοῦ !

Βλέπετε ὡς οὐδεμία ἀνάγκη, δρανυμία δὲ μόνη και ἐκούσιος ἡδυπά-
 230 ρμς'τ θεια τῶν κακῶν ἀρχηγός ; ἐνεῦθεν ἐπὶ τὰναντία τῶν ἐναντίων λάματα,
 πόνοις καταδικάζονται και, ὃ φησὶν ὁ Πλάτων, τοῦ ἡδέος λαβόμενοι, συνεπι-
 σπῶνται τὸ λυπηρὸν ἄτε ἐκείνω κορυφῆς ἐξημμένον, και τοῦ τῆς τρυφῆς
 235 χωρίου ὀυφέντες ἀγῶνα και πόλεμον ἀναδέχονται πρὸς τε τὰ πάθη τοῦ
 σώματος και τὸν φιλιωθέντα κακῶς ἐξαρχῆς, ἴν' ἐν τῇ πρὸς αὐτὰ πάλῃ και
 μάχη νήφοντες διατελῶσι. Διὰ τοῦτο και θανάτω τιμῶνται και ὀροις
 τακτοῖς τὴν ζωὴν περιογράφονται. Πειρατήριον γὰρ λοιπὸν ὁ βίος αὐτοῖς
 γέγονε, κατὰ τὸν Ἰώβ, και στάδιον ἀγῶνων και παλαισμάτων πλήρες· πᾶν
 240 δὲ στάδιον ἀνάγκη λυθῆναι και τὸν τῶν στεφάνων και τῆς ἀναρρήσεως
 ἐπιστῆναι καιρόν. Ἡ οὐ καθεύδων ἐβούλου στεφανωθῆναι και δρανυμῶν και
 χασμώμενος ἀνακηρυχθῆναι ; ἢ τοῖς γενναίοις τὰ ἄθλα διακοπῆναι, διὰ τὴν
 σὴν ἔκλυσιν σοῦ φησιν. Ἄλλὰ κακείνοις ἠθέλον τιμηθῆναι, καμὲ μὴ μικρῶς
 κολασθῆναι, μὴ δὲ διὰ μικρῶν και πρόσκαιρον ἁμαρτίαν ἀθάνατα βασα-
 240 νίζεσθαι.

Ἡκεν ἡμῖν ὁ λόγος, ἐπὶ τὸ πολυθρόλυτον ζήτημα και τοῖς πολλοῖς
 240 ρμς'ν τῶν δρανυμῶν οὐκ εὐπαράδεκτον, περὶ τοῦ τῆς κολάσεως αἰωνίου και ἀπε-
 ράντου. Και πρὸς τοῦτο λοιπὸν ἀνάγκη τὸν λόγον ἡμῖν ἐπαφεῖναι καιτοι γε

217 Gen. 3,5. 228 Plat. Phaed. 60 b. 234 Job. 7,1.

236, 237 ἢ οὐ... ἢ τοῖς γεν. scripsi εἰ οὐ... εἰ τοῖς γενν. cod.

πολλαχοῦ καὶ πολλοῖς τῶν ἁγίων εἰρημένον τε καὶ εὐκρινμένον. Ἀλλὰ καὶ
 245 ἡμῖν ὀλίγα δητέον, ἐπεὶ περ ἅπαξ εἰς τὰ τοιαῦτα καθήκαμεν. Πρῶτον
 μὲν οὖν ἐξ ἐφόδου προσβαίνωμεν πρὸς αὐτούς, ἵν' εὐκαταγώνιστοι καὶ πρὸς
 τὰ λοιπὰ γένωνται. Θεὸς αὐτὸς ἀπεφήνατο τὴν κόλασιν αἰώνιον εἶναι καὶ
 τὴν ζωὴν αἰώνιον καὶ τὸν σκόληκα τῶν ἁμαρτωλῶν οὐ τελευτήσιν καὶ τὸ
 πῦρ οὐ σβεσθήσεται. Θεὸν δὲ ἀκούσας, μηδὲν λοιπὸν προσπεριεργάζου' οἶδε
 250 γὰρ ὁ ποιητὴς ὃ διαθήσει τὸ ποίημα. Μᾶλλον δ' αὐτὸς σεαυτὸν ἐπὶ κεφαλῇν
 ὠθῶν εἰς τὴν κόλασιν, μηδὲν ἐκεῖνον αἰτιῶ, μήδ' ἀπαίτει σαυτοῦ φιλανθρω-
 πότερον περὶ σὲ γενέσθαι. Εἰ μὲν γὰρ ἠγνόεις, εἶχεν ἂν λόγον ἢ πρόφασιν.
 Εἰ δὲ διὰ προφητῶν παιδαγωγούμενος, δι' ἀποστόλων ρουθετούμενος, δι'
 αὐτοῦ τοῦ Κυρίου τὸ μέλλον ἅπαν προδιδασκόμενος, ἔτι τοῖς κακοῖς ἐπιμέ-
 255 νεις, τί ἂν ἔδρασας, εἰπέ μοι, εἰ μὴ οὕτως εἶχε τὰ πράγματα; Εἰ γὰρ κολά-
 σεως ἠπειλημένης, καὶ τοιαύτης κολάσεως, οὐδὲν ἀνακόπη τῆς ἐπὶ τὰ φαῦλα
 ῥοπῆς, πῶς ἂν ἔτι τῶν κακῶν ἀνήνεγκας, κουφοτέραν τὴν κόλασιν προσδο-
 260 ζόμενοι μὴ ῥαδίως οὕτω τοῖς ἁμαρτήμασιν ἑαυτοὺς ἐπιρρίπτωμεν.

Χωρὶς δὲ τούτων, μὴ φιλάνθρωπον ἐννόει τὸν θεὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ
 δίκαιον. Ἐπεὶ καὶ πολυώνυμος τε καὶ πολυδύναμος, ἥπερ ἡμῖν εἰρηται,
 καὶ τῇ θελήσει μετρούμενας αἰεὶ τὰς δυνάμεις ἔχει καὶ προαγομένας εἰς τὴν
 ἐνέργειαν. Τὴν μὲν οὖν χρηστότητα καὶ φιλανθρωπίαν τῇ παρούσῃ ζωῇ
 265 συνεπλήρωσε καὶ πολλαχόθεν ἡμᾶς ἐπὶ τὰ καλὰ προσβιβάζει καὶ τῶν κακῶν
 ἀναστέλλει νόμον ἔδωκεν εἰς βοήθειαν ἀγγέλους ἐπέστησε φύλακας' πρὸ
 τούτων, τὸ συνειδὸς ἡμῖν ἐγκατέσπειρεν, ἔνοικόν τινα τῶν πραττομένων
 δοκιμασίην προφητίας ἔπεμψε, σημεῖα καὶ τέρατα δι' αὐτῶν κατὰ γενεὰς
 εἰργάσατο καὶ τέλος τὸν μονογενῆ αὐτοῦ υἱὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἔδωκεν. Ὡ τοῦ
 270 μεγέθους τῆς ἀγαθότητος! Πῶς ἐλθὼν εἰς τὸν κόσμον τοῦτον, ἐπὶ τῆς γῆς
 ὄφθη καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναεστράφη; οὐκ ἀγγελικῆς τινος ἐπιλαβόμε-
 νος φύσεως, ἀλλὰ σπέρματος Ἀβραάμ, κατὰ τὸν ἀπόστολον, καὶ τοῦ ἡμετέ-
 ρου τούτου φρυγάματος καὶ στομώσας αὐτὸ τῷ πυρὶ τῆς θεότητος, οἶον βαφῆ
 275 ἀναγαγὼν, ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας, τῷ πατρὶ συνεκάθησε. Τίς
 ἀξίως θανμάσει τῆς τοσαύτης δωρεᾶς τὸ μέγεθος; Τοῖς δὲ λοιποῖς ἡμῖν,
 ἄτε λοιπὴ κεφαλὴ γεγονὼς ἡμῶν καὶ μέλη ἑαυτοῦ τοὺς εἰς αὐτὸν πιστεύον-
 τος ποιησάμενος, πνεύματος ἁγίου χάριν καὶ δύναμιν ἔπεμψε καὶ τὴν διὰ
 280 ρονόμους τῆς βασιλείας αὐτοῦ κατεστήσατο. Εἰ τοίνυν, μετὰ τὰς τοσαύτας

εδωροεσίας, ἀχάριστοι γεγονότες ἀθειήσομεν τὴν εἰς αὐτὸν πίσυν καὶ τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ καταφρονήσομεν καὶ τὸ αἷμα τῆς διαθήκης αὐτοῦ ἐν ᾧ ἡγιασθημεν κοινὸν ἡγησόμεθα, καὶ τὸ πνεῦμα τῆς χάριτος ἐνυβρίσομεν, τί λοιπὸν, ἀλλ' ἢ τὸ δίκαιον αὐτοῦ φανῆναι καὶ τὸν τῆς δίκης ἐπιστῆναι καιρὸν ἐν ᾧ τὰ
 285 κατ' ἀξίαν ἕκαστος τῶν βεβιωμένων αὐτῶν λήγεται; Τοῦτο γάρ ἐστιν ὁ τοῦ δικαίου λόγος· οὐ τοῖς ἀγαθοῖς μόνον τὰ γέρα καὶ τὰς τιμὰς, ἀλλὰ καὶ τοῖς φάυλοις ἀποδιδόναι τὴν πρόεπουσαν δίκην. Εἰ δὲ τούτοις ἀξιοῖς ὠροῖσθαι καὶ πέρας ἔχειν τὴν κόλασιν, ἢ πον κἀκείνους ἀξιώσεις πρόσκαιρα εἶναι τὰ ἀγαθὰ. Τοῦτο δ' οὐκ ἔστι λόγον ἔχον, ἀφαιρεθῆναι ποτὲ τοὺς ἀγίους τῶν
 290 ἀγαθῶν ὑπὲρ ὧν ἕκαμον καὶ διαιρεθῆναι θεῶ, δι' ὃν τοῦ κόσμου παρ-
 μθ' τὸς κατεφρόνησαν. Τὰ δ' ἐναντία τοῖς ἐναντίοις ὀφείλεται καί, εἰ τούτοις αἰώνιος ἢ ζωὴ, πάντως ἐκείνοις διηνεκῆς ἢ κόλασις· καὶ οὕτως ὁ τοῦ δικαίου σῴζεται λόγος.

Σκόπει δὲ ἐντεῦθεν. Ὁ ἁμαρτωλὸς προετίμησε τῆς τοῦ θεοῦ ἀγάπης
 295 ἡδονὴν τινα κατὰ πάθος ἢ ἀνθρωπίνην ἐδημερίαν καὶ δόξαν, ἢ ὅπως τῶν προσκαιρῶν. Αἷλος οὖν ὅτι προετίμησεν αὐτὰ οὐχ ὡς πρόσκαιρα καὶ ταχὺ παρερχόμενα ἀλλ' ὡς καθέξων αὐτὰ διὰ παντός, εἶπερ ἡδύνατο, καὶ διὰ παντός τοῦ θεοῦ καταφρονησῶν. Ἀλγεῖ γοῦν αὐτῶν ἀποσπώμενος καὶ προσίσχεται τούτοις ἐντόνως τὸν ἅπαντα χρόνον, ὁ δὲ θεὸς αὐτῶν λόγος ἄλ-
 300 λως τὸ κενὸν ὄνομα. Δίκαιος οὖν ἐστι, καὶ κατὰ τὴν αὐτοῦ κρίσιν, τοῦ μὲν θεοῦ διηνεκῶς αὐτοῦ ἐκπεσεῖν, οὐπερ εἴλετο διηνεκῶς καταφρονεῖν, ἐκπεσεῖν δὲ κἀκείνων ἢ προετίμησεν, ἐπεὶ περ οὐ πεφύκασι παραμένειν. Ἐκπτώσις δὲ θεοῦ διηνεκῆς καὶ τελεία, διηνεκῆς ἔστι βάσανος. Αὕτη κατ' ἀναλογίαν τῶν ἐκάστῳ πεπλημμελημένων καὶ σκότος ἐστὶ βαθὺ καὶ ἐξώτε-
 305 ρον, τοῖς τὸ ἔνδον ἀγαπήσασιν σκότος τῆς ἀγνωσίας, καὶ πρὸς τὰς θείας ἀ-
 γὰς ἀτενίσαι μὴ βουληθεῖσι καὶ σκόληξ ἰοβόλος τοῖς τὴν ἡδονὴν τῆς σαρκὸς περὶ πολλοῦ τεθειμένοις καὶ τῷ βορβόρῳ τῶν παθῶν ἐγκαλινδηθεῖσι καὶ
 μθ' ν τάρταρος τοῖς ἐφυγγμένοις περὶ τὴν εἰς θεὸν καὶ τὸν πλησίον ἀγάπην καὶ πῦρ ἀφεγγὲς τοῖς ἐκκεκαυμένοις ὑπὸ θυμοῦ, καὶ μανικοῖς τὸν τρόπον καὶ
 310 θηριώδεισι καὶ βρυγμὸς ὀδόντων τοῖς αἰσχροῖς καὶ κακήγορα φθεγγόμε-
 νοις καὶ πᾶν ὅτι τύχοι προῖεῖσι τοῦ στόματος. Εἰ γὰρ ὁ θεὸς ἔσται τὰ πάντα ἐν πᾶσι, τοῖς ἐκπεσοῦσι θεοῦ οὐδὲν ἐλλελείπεται, πληρὴ ἢ κακία μόνη. Κακία δὲ ἡδονῆς ἀφηρημένη, κόλασις ἔστι ψυχῆς, ὥσπερ ἡ νόσος τοῦ σώματος.

315 Ἀλλὰ δὴ καὶ οὕτω σκεπτέον. Ἡ αἰώνιος ἐκείνη ζωὴ καὶ ἡ τῶν δικαίων ἀπόλαυσις φέρεται μὲν ἐν τῷδε τῷ βίῳ καὶ πρόεισιν εἰς τὸ τέλειον, τελειοῦται δὲ ἐν ἐκείνῳ καὶ τὸ ἄκρον ἀπολαμβάνει, καθάπερ τὸ ἔμβρυον ἐν τῇ μήτρῳ

283 He. 9,20. 291 Plat. Phædon 103 b.

πλατιτόμενον φυσικῶς, διὰν εἰς φῶς προέλθῃ, τότε βρέφος τέλειον καὶ ἄν-
 320 θρωπος ἤδη γίνεται. Τοῖς τοίνυν ἐνταῦθα μὴ διαπλάσαιεν ἑαυτοὺς κατὰ τὴν
 ἀρετὴν προαιρετικῶς, μηδὲ πρὸς ἐκείνον μορφωθεῖσι τὸν βίον, ἀδύνατον ἐκεῖ
 τὸ τέλειον ἀπολαβεῖν, ἐπεὶ περ ἀδύνατον καὶ σῶμα πάλιν τοιοῦτον ἀναλαβεῖν.
 Ἀνάγκη τοίνυν αὐτούς, ὡσπερ ἀμβλωθριδίους τινὰς γενομένους ἐκεῖ, μηκέτι
 προσδοκᾶν τὴν ἀποκατάστασιν, ἐπεὶ περ οὐκ ἔστιν ἐτέρα διάπλασις. Ἐπιχει-
 324 ρητέον δέ, καὶ ἐντεῦθεν. Οἱ πολιτικοὶ νόμοι, μίμημα τῆς θείας ἰσότητος καὶ
 97γ δικαιουσίνης σφύζουσιν. Οὐχ ὅτι μόνον τοὺς πονηροὺς ἐκ μέσου ποιοῦσιν,
 ἀλλ' ὅτι καὶ αὐτοῖς τούτοις τὸ πρῶτον καὶ τὸ κατ' ἄξιαν δορίζουσιν. Φαίνον-
 ται τοίνυν ἐκείνοι τὰς αἰδίους κολάσεις οὐ τῇ ποσότητι τῶν ἁμαρτημάτων,
 ἀλλὰ τῇ ποιότητι ἐπιγράφοντες· οἷον φόρου τίμημα παρ' αὐτοῖς θάνατος
 330 βίον, ἀλλὰ κἂν ἅπαξ φονεύσῃ μόνον. Οὕτω δὴ καὶ παρὰ θεοῦ ταῖς πρὸς θά-
 νατον ἁμαρτίαις, κἂν ἐπὶ βραχὺν τολμηθῶσι χρόνον ἢ αἰώνιος ἀφόριστις
 κόλασις.

Ἄλλὰ τοσοῦτόν, φησι, πλήθος ἀπολωλέναι, τῶν τε κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκου-
 μένην εἰς θεὸν ἀσεβοῦντων καὶ πεπλανημένην περὶ αὐτοῦ τὴν δόξαν ἐχόν-
 335 των, καὶ τῶν ἐν ἁμαρτίαις ἐκάστοτε τὴν ζωὴν ἡγνυκότων ; Ποῖον πλήθος
 εἶπέ μοι λέγεις ; σοὶ κἀμοὶ δοκεῖ πλήθος εἶναι. Τοῦ θεοῦ δὲ οὐκ ἀκούεις,
 ὅτι πάντα τὰ ἔθνη ὡς σταγῶν ἀπὸ κάδου, καὶ ὡς σίελος ἐλογίσθησαν ; οὐκ
 ἐννοεῖς τὸ ἀνυπέροβλητον μέγεθος τῆς θείας δυνάμεως, οὐκ ἀκούεις τοῦ προ-
 φήτου λόγοντος, ὃ κατέχων τὸν γῦρον τῆς γῆς καὶ τοὺς κατοικοῦντας ἐπ' αὐ-
 340 τῆς ὡσεὶ ἀκροῖδας ; Πόσας εἶπέ μοι ψύλλας ἐκ τῆς σαρκός, ἢ κἀμπας ἐκ τῶν
 97δ λαχάνων ἀπειριμερίμωως διέφθειρας ; ἀνθρώπου δὲ τὸ μὲν κατ' εἰκόνα φυ-
 λάξαντος ἀκραιφνές, καὶ θεῶ δι' ἀρετῆς ἑαυτὸν οἰκειώσαντος, οὐδὲ ὃ πᾶς
 κόσμος ἀντάξιος ! ἀποσιάντος δὲ τῆς θείας μερίδος, καὶ πρὸς τὴν κτηνώδη
 345 ζωὴν ὀλισθήσαντος, αἰρετώτερος παρὰ θεῶ σκώληξ, ὃ τὰ κατὰ φύσιν τηρῶν.
 Ἄνδρα αἱμάτων καὶ δόλιον, βδελύσσεται κύριος. Οὐχ ὄρας τὸν νεκρὸν ὡς
 βδελυττόμεθα πάντες, καὶ τῇ γῇ συγκρούτομεν, ἵνα μὴ σκωλήκων καὶ ἰχώρων
 καὶ δυσωδίας σήψεως ἐμπλήσῃ πάντα ; Τοιοῦτόν ἐστι θεῶ, ψυχῇ νεκρω-
 θεῖσα δι' ἁμαρτίας καὶ τῆς θείας ἐκουσίως ἑαυτὴν χωρίσασα.

Ἄλλ' ἀνέχεται καὶ μακροθυμεῖ τὴν τε μετάνοιαν ἐκάστου τῶν βουλο-
 350 μένων καὶ ὅτι καιρὸν ἄλλον ὄρισεν, ἐν ᾧ κρινεῖ τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιο-
 σύνη καὶ ἀποδώσει ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Διὰ τοῦτό, φησιν ὁ Λαβίδ,
 ὃ θεὸς κριτῆς δίκαιος καὶ ἰσχυρός. Καὶ εἰ δίκαιος ἅμα καὶ ἰσχυρός καὶ τῷ

337 Es. 40,15. 339 Es. 40,20. 345 Ps. 5,6. 352 Ps. 7,11.

348 καὶ τῆς θ. ε. ε. ζ. sic codex ; forsitan καὶ τῆς θείας οὐσίας ε. ε. ζ.

θελήματι σύνδρομον ἔχων τὴν δύναμιν, διατὶ τοῖς ἁμαρτάνουσιν οὐκ ἐπέξει-
 σιν ; Ἄλλὰ καὶ μακροθύμος, φησι, καὶ μὴ ὀργὴν ἐπάγων καθ' ἐκάστην ἡμέραν.
 355 Ἐὰν δὲ μὴ ἐπιστραφῆτε, τὴν μὲν δομφαίαν στυλβώσει καὶ ἐκτενεῖ τὸ τόξον,
 οὐκ ἐπαφήσει δὲ οὐδὲ τότε μέχρις ἂν ὁ τῆς κρίσεως καιρὸς ἐπιστῆ. Ταῦτα
 360 καὶ οἱ τῶν Ἑλλήνων ἴσασι λόγοι, σὺ δὲ τὸ πλήθος ἐκλογιζόμενος, καὶ ἔστιν
 ἀκούσαι παρ' αὐτοῖς δικαιωτήριά τινα ὑπὸ γῆν, καὶ Κωκυτοὺς καὶ Πυριφλεγέ-
 θοντας, καὶ ἄσεβεῖς ἀνθρώπους κολαζομένους. Οὕτω καὶ παρὰ τοῖς μὴ νόμον
 365 ἔχουσι τὸ δίκαιον τοῦ θεοῦ ὑμνεῖται καὶ ὁ τῆς κολάσεως λόγος πεπίστευ-
 ται. Σὺ δὲ ὁ τὸ πλήθος ἐκλογιζόμενος, οὐκ ἀκούεις τῆς γραφῆς λεγούσης
 κρείττων εἰς ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ, ἢ μυροῖοι παράνομοι ; ἢ καὶ τοὺς
 Χαναναίους ἡπαντας προιμήσεις ἑνὸς τοῦ Ἀβραάμ ; ἢ καὶ τοὺς Σοδομίτας
 370 ἑνὸς τοῦ Λώτ ; ἢ καὶ Μαδιγηνάς Μωσέως, τῶν παροίκων καὶ ξένων ; Πότι-
 ρον ἠβούλου λίθον ἕνα τίμιον ἔχειν ἐν βαλαντίῳ ἢ μυροῖους κάχληκας ἐπὶ
 γῆς ; καὶ ὀλίγους οἰκέτας εὐπειθεῖς ἐπὶ τῆς οἰκίας, ἢ πολλοὺς ἀπειθεῖς καὶ
 ἀτάκτους ; καὶ ὀλίγα δένδρα καρποφόρα ἐν τῷ ἀγρῷ, ἢ πολλὰς ἀκάνθας καὶ
 375 βάτους καὶ ῥάμνους ; Πολλὴ μὲν ἢ τε θαλάττης ψάμμος, ἀλλ' ὀλίγοι οἱ μαρ-
 γαρίται· καὶ πολλὸς μὲν ὁ σίδηρος ὑπὸ γῆν, ἀλλ' ὁ χρυσὸς ὀλίγος· καὶ πολλὰ
 380 μὲν ἢ γῆ φῦει, ὀλίγα δὲ τὰ ἡμῖν εὐχρηστα· σπάνια γὰρ αἶε τὰ καλά, τὸ δὲ
 πλῆθος εὐωνον καὶ εὐκαταφρόνητον. Διὰ τοῦτο φησιν ὀλίγοι οἱ σφρζόμενοι·
 385 καὶ στενὴ ἢ πύλη καὶ τεθλιμμένη ἢ ὁδὸς ἢ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωὴν καὶ ὀλί-
 γοι οἱ διερχόμενοι δι' αὐτῆς· καὶ πολλοὶ κλητοί, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοί.
 Ναί, φησιν, ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο μαθεῖν ἤθελον, πῶς οἱ πλείους κακοί, τῆς
 390 ἀρετῆς κατὰ φύσιν ἡμῖν οὐσης καὶ πῶς ἐπὶ τὸ ἁμαρτάνειν οὕτω ῥαδίως
 πάντες ὑποφερόμεθα. Πρὸς δὴ τοῦτο πάλιν ἐροῦμεν, ὅσον γε ἡμῖν ἐφικτόν,
 ἵνα πλήρης ὁ λόγος καὶ ἀπηρησιμένος γένηται πάντοθεν. Τρία τῶν ὄντων ἐν
 τοῖς πρακτέοις ἔφαμεν τὰ κριτήρια· τὸν λόγον, τὴν αἴσθησιν καὶ τὸ πάθος.
 Ὅταν μὲν οὖν ὁ λόγος αὐτὸς καθ' αὐτὸν ὑγιῶς ἔχων κρίνῃ τὸ πράγμα, μήτε
 395 αἰσθήσει τινί, μήτε πάθει προσπελεγμένος, ἀνάγκη τὸ κατὰ φύσιν ἡμᾶς
 αἰρετὸν αἰρεῖσθαι, τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κατὰ φύσιν φευκτὸν φεύ-
 γειν, τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ κακὸν καὶ οὕτω τὰ πρακτόμενα κατὰ λόγον γίνεσθαι,
 καὶ ἀγαθὰ πάντως εἶναι. Ὅταν δὲ τὸ πάθος κρίνῃ τὸ πράγμα, τὸν λόγον
 400 ἑαυτοῦ ποιησάμενον, καὶ ἔπεσθαι παραιοκνεάσαν ἀντὶ τοῦ ἄσχειν, ἀντιστραμ-
 405 μένως, ἀνάγκη τὰ μὲν αἰρετὰ κατὰ φύσιν φεύγειν, ἦτοι τὰ ἀγαθὰ· τὰ δὲ
 φευκτὰ διώκειν, ἦτοι τὰ κακά. Δοιπὴ δὲ καὶ ἡ αἴσθησις, μέση τις ἀμφοτέ-
 ρων οὖσα, μετὰ μὲν τοῦ λόγου τὰ πράγματα κρίνουσα καὶ αὐτή, τὸ ἀγαθὸν
 410 αἰρεῖται καὶ τὸ κακὸν φεύγει· μετὰ δὲ τοῦ πάθους αὐτὸν ἀντιτίον, αἰρεῖ-

358 Plat. Phædon 114a. 359 Ro. 2,14. 362 Si. 16,35r. 371 Lu.
 13,23. 372 Math. 7,14. 366 Math. 20,16.

ται μὲν τὸ κακόν, φεύγει δὲ τὰγαθόν. Ἐπεὶ δὲ καὶ αὐτὴ καθ' αὐτὴν ἀνευ
 390 τοῦ λόγου δύναται κρίνειν, ἅπερ ἂν ὑποβάλλῃ καλὰ καὶ ἡδέα ταῦτα ὁραδίως
 δεχόμεθα, κἄν ὁ λόγος μὴ κρίνῃ· καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ τῆς κακίας ἀρχὴ καὶ
 γένησις πρώτη. Ἡ γὰρ τῶν τοιούτων ἄμετρος χρῆσις, λέγω δὴ τῶν κατ'
 αἴσθησιν καλῶν καὶ τιμίων, τὴν κακίαν συνίστησι. Κάντεῦθεν ἐπὶ τὰ πάθη
 395 δουλεύειν, καὶ τὴν τοῦ λόγου ἀρχὴν παρῳσάμενος, κτηνώδης καὶ θηριώδης
 ἀντὶ ἀνθρώπου καὶ λογικοῦ γίνεται. Ἐπεὶ οὖν ἡ μὲν αἴσθησις πᾶσιν ἀνθρώ-
 ποις ἐκ νηπίου σύντροφος, ὁ δὲ λόγος οὐδέθ' ὁμοίως, ἀλλὰ μόλις τελειοῦται
 χρόνῳ, καὶ νόμῳ συνίσταται καὶ ἔθει κρατύνεται καὶ μαθήσεται καὶ ἀσκή-
 σεσιν ἐπιδίδωσι, προλαβοῦσα τοῦτον ἐκείνη καὶ τὰ ἑαυτῆς καλὰ καὶ ἡδέα
 400 προδείξασα καὶ τὴν ἐπ' αὐτοῖς ἀμετρίαν εἰσαγαβοῦσα καὶ οὕτως ἐξανδρα-
 ποδισαμένη τὸν ἀνθρώπον καὶ ἀπαγαβοῦσα πόρρω τοῦ λόγου, τοῖς πάθεσι
 παραδίδωσιν οἷον ἐτέροις δεσπόταις καὶ τυράννοις πικροῖς. Πρὸς δὲ τούτοις,
 ἡ μὲν ἀκόλυτὸς ἐστὶ καὶ κοινὴ πᾶσιν, οὐ τοῖς λογικοῖς μόνον ἀλλ' ἤδη καὶ
 405 ἐνβ'ν τοῖς ἀλόγοις· ὁ δὲ λόγος, ὑπὸ πολλῶν ἐμποδίζεται | παρὰ τοῖς πολλοῖς. Καὶ
 γὰρ ὁ νόμος αὐτὸν διαφθείρει διεφθαρμένος ὢν καὶ τὸ ἦθος ἐκμελές καὶ
 ἀνάγωγον ὑπὸ τοῦ ἔθους γενόμενον. Πρὸς δὲ τούτοις αἱ τῶν πονηρῶν συνου-
 σίαι καὶ τὸ ἀνάσκητον αὐτὸ καὶ ἀπαίδετον, οὐ μικρὰ λυμαίνονται τοῦ логи-
 κοῦ τῆς ψυχῆς. Διὰ ταῦτα παρὰ τοῖς πολλοῖς ἡ αἴσθησις ἔχει τὸ κράτος καὶ
 παρῳσαμένη τὸν λόγον, ὅς ἀεὶ τοῖς πράγμασιν ἐπιφέρει τὸ μέτρον, ἀποφέ-
 410 ρει τὸν ἀνθρώπον εἰς πᾶσαν ἀμετρίαν.

Λοιπὸν καὶ τούτου τὸ πολὺ τῆς φύσεως μέρος ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν ἐστὶ
 καὶ τοῖς πάθεσιν ὑποκέκρυφε καὶ δουλεύει δουλείαν ἀθθαίρετον. Ἄλλ' οὐχ ὁ
 μέγας Ἀβραὰμ ὁ θεοφιλὴς καὶ δίκαιος οὕτως· ἀλλ' ὑπέτιτατεν αἰεὶ τὴν
 Αἰγυπτίαν τῇ Σάρρα, τὴν αἴσθησιν τῇ σοφίᾳ, προφυλατιτόμενος τὸ ἐξ αὐτῆς
 415 βλάβος, καίτοι γε πρότερον πεπαιδοποιηκῶς ἐξ αὐτῆς· καὶ τέλος, ἐπεὶ μὴ
 ἤθελεν ὑποτάττεσθαι, ἐκβάλλειν ἐκέλευε τῆς οἰκίας σὺν τοῖς πρωτοτόκοις
 αὐτοῖς γεννήμασιν. Ἡ οὖν τοιαῦτα πάσχομεν ἐφ' ἐκάστης, νηπιόθεν ἀρξά-
 μενοι· ἢ οὐ τοιαῦτα πέπονθε καὶ ἡ φύσις ἡμῶν, ἐξ αὐτῆς τῆς πρώτης κατα-
 βολῆς ἀρξαμένη· Προσέβλεπεν δ' Ἀδάμ τοῦ φντοῦ τοῦ ὄραιου, καὶ ἠπα-
 420 τήθη τὸν νοῦν κάντεῦθεν τὴν παρακοὴν καὶ τὸν θάνατον ἐπιεισήγα-
 ἐνγ'τ γε. | Προσβλέπομεν καὶ ἡμεῖς, ἐδέσμασι ποικίλοις καὶ καρνεύμασι, πρὸς
 τρυφήν καὶ βλακείαν εὐπρεπισμένοι, ἔτι δὲ ἀνθοσμίαις πολυτελέσι καὶ

406 Iso. 9a. 412 Gen. 21,9-14. 419 Gen. 3,6.

398 ἀσκήσεσιν cod.¹ ἀσκήσει cod. ante ἀσκήσεσιν additum καὶ μαθήσ<ει>
 in marg.

ΕΠΕΤΗΡΙΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ Ἔτος ΚΒ'

9

δοσις ἄλλοις τὸ ἀβροδίατον τὴν νομὴν ἔχει. Ἐκ τούτων ἀμετρία καὶ
 γαστριμαργία καὶ μέθη· ἐκ τούτων ἀσέλγεια καὶ παρανομία πᾶσα. Πάλιν
 425 ἱματίοις εὐανθέσι καὶ κόσμοις καὶ χλανιδίοις ἐτέροις, οἷς οἱ εὐπάρηφοι
 κέχρηται προσεκήναμεν· ἔτι δὲ διαφόροις κτήσεις καὶ ἀγροῖς καὶ συνοικίαις,
 καὶ ὅσοις ἄλλοις ὁ πλοῦτος ὀρίζεται μᾶλλον δὲ τὸ ἀόριστον ἔχει· ἐκ
 τούτων φυλαργυρία καὶ πλεονεξία· ἐκ τούτων ἀδικία καὶ ἀρπαγή· ἐκ τούτων
 πόλεμοι καὶ φόνοι πολλάκις καὶ μυρία δεινά. Διὰ ταῦτα οἱ πλείους κακοί·
 430 τῇ γὰρ αἰσθήσει δουλεύουσι καὶ διὰ ταύτης τοῖς πάθειν.

Ἄλλὰ σύ, βασιλέων ἄριστε καὶ θεοφιλέστατε, τὸν λόγον τοῦ βίου παν-
 τὸς προσησάμενος, ἧ περ ἂν ἰθύνη ταύτη καὶ σεαυτὸν ἄγε, καὶ τοὺς ὑπὸ
 τὴν σὴν τελοῦντας ἀρχήν. Πάντων μὲν γὰρ δέον τὸν λόγον κρατεῖν, τοῦ δὲ
 τῶν ἄλλων κρατοῦντος τοσοῦτο μᾶλλον, ὅσῳ καὶ δυσχερέστερον πολλοὺς δια-
 435 σφύζειν, ἢ ἑαυτὸν μόνον καὶ παράδειγμα τοῦ καλοῦ τοῖς ἄλλοις καθίστα-
 σθαι. Τί γὰρ ὄφελός, φησὶν Ἰωάννης ὁ τὴν γλωττίαν χρυσοῦς, ἀλουργίδος καὶ
 437 χρυσοῦν ἱματίων καὶ διαλίθου στεφάνου, ὅταν ἡ ψυχὴ ὑπὸ τῶν παθῶν
 αἰχμάλωτος ᾖ; Τί κέρδος ἐκ τῆς ἔξωθεν ἐλευθερίας, ὅταν τὸ κυριώτερον ἐν
 ἡμῖν δουλαγωγῆται αἰσχροῶς καὶ ἐλεεινῶς; Ὅσπερ γὰρ πυρετοῦ πρὸς τὸ
 440 βάθος καταδυομένου καὶ τὰ ἔνδον ἅπαντα καταφλέγοντος, οὐδὲν ὄφελος ἐκ
 τῆς ἄνωθεν ἐπιφανείας τοῦ σώματος, ἂν μηδὲν πάσχη τοιοῦτον, οὕτω τῆς
 ψυχῆς ἡμῶν ὑπὸ τῶν ἔνδον παθῶν παρασυρομένης, οὐδὲν ὄφελος τῆς ἔξω-
 442 θεν ἀρχῆς οὐδὲ τῆς καθέδρας τῆς βασιλικῆς, ὅταν ὁ νοῦς μετὰ πολλῆς
 τυραννίδος ἀπὸ τοῦ θρόνου τῆς βασιλείας ὑπὸ τῶν παθῶν καταστρέφηται
 445 καὶ ὑποκύπη καὶ τρέμη τὰς ἐπαρασιώσεις αὐτῶν.

Ταῦτα μὲν ἡ καλὴ διέξεισι γλωττία. Προσιτήμηί δέ σοι τοῦτο παρ'
 ἔμαντοῦ, βασιλεῦ. Γίνωσκε, παντὸς ἀνθρώπου πλείονα λόγον ἀπαιτηθήσῃ
 παρὰ τοῦ θεοῦ, διὰ δύο ταύτας αἰτίας. Μίαν μὲν, ὅτι μείζονα πάντων δύνα-
 450 μιν ἔχεις εἰς τὸ πράττειν τὰ κατὰ γνώμην· οὐ γὰρ πάντες ἂ βούλονται,
 ταῦτα καὶ ἰσχύουσιν ἐκτελεῖν. Δευτέραν δέ, ὅτι τύπον παντὸς ἀγαθοῦ καὶ
 ὑπόδειγμα τοῖς ἀρχομένοις ὀφείλεις σεαυτὸν καθιστάναι· πάντες γὰρ τὸν
 βασιλέα ὀρῶσι καὶ πρὸς ἐκείνον ἑαυτοὺς θυθμίζουσι καὶ οὔτε λανθάνειν τι
 455 εὐδ' ἔ δύναται τῶν αὐτῶν πρατιομένων, οὔτε φανερὸν γενόμενον ἀμίμητον ὑπολεί-
 πεσθαι, κἂν ἀγαθὸν ὑπάρχη κἂν μὴ τοιοῦτον. Ὡς οὖν οὐχ ὑπὲρ ἑαυτοῦ μόνον,
 ἀλλὰ καὶ τῶν ἀρχομένων ἁπάντων ἀποδώσων εὐθύνην, οὕτως ἔπον ταῖς τοῦ
 θεοῦ ἐντολαῖς καὶ τοῖς ἱεροῖς νόμοις, καὶ πρὸς ἐκείνας ἄγε τὰς λοιπὰς καὶ
 συμβίβαζε, ἵνα νῦν ὑποβασιλεύων τῷ θεῷ καὶ συμβασιλεύσης αὐτῷ κατὰ
 τὸν αἰῶνα τὸν μέλλοντα, τῆς λαμπρῆς ὄντως ἐκείνης καὶ αἰδίου δόξης μετὰ
 τῶν ἁγίων αὐτοῦ ἀξιούμενος :—

CODEX MARCIANUS GRÆCUS 533 (XV s.) ff. 47r - 48r

<Βησσαρίων> τῷ Ἀμιρούτζη

Ἐοίκαμεν, ἐγὼ τε καὶ σύ, ὁ μὲν ἐγκαλῶν οὐ σὺν δίκῃ, σὺ δὲ μάτην ἀπολογεῖσθαι, ἀφέντες ἄλλοθι κοινῇ τὴν οὖσαν αἰτίαν ζητεῖν κάκεῖθεν τὰς δίκας εἰσπραττεσθαι. Ἡ γὰρ τῶν ἀνδρῶν μοχθηρία, οἷς τὰ πρὸς ἀλλήλους πιστεύομεν γράμματα, καὶ σὲ ταῖς τῆς ἀγνωμοσύνης αἰτίαις καὶ ταῖς τῆς ὀκροσίας ἡμᾶς ὑποβάλλουσα προσέτι καὶ κατ' ἀλλήλων ὀργίζεσθαι καὶ τὰν αἰτία αἰτιᾶσθαι καὶ πάντα δὴ διατίθησι τὰ δεινότερα. Ἄλιον γὰρ δὴ τῆς σῆς ἔκφυγε χειρὸς οὐκ εὐφράναν τὸν φίλον τὸ τῶν σοφῶν σου σμῆνος γραμμάτων, καὶ ἄς, οὐκ οἶδ' ὅσας, φῆς ἐπιστεῖλαι, πλὴν εἰ μὴ λόγος ἦν ἄλλος ἢ δωδεκάς καὶ τῶν ἐγκλημάτων ἀποφυγῇ καὶ τις ἀναχώρησις ἐσκεμμένη. Καί-
 10 τοι πείθεις με λέγων, καὶ μικροῦ συμφωνῶ σοι πρὸς τοὺς ἐλέγχους δοῶν, ἔτοιμον ὄντα καὶ θαρροῦντα ταῖς διὰ λόγων μὲν ἀποδείξεισιν οὐδαμῶς ὅτου τυχόν ἔνι καὶ παρακρούσασθαι σοφιστεῖα χρησάμενον, αὐτοῖς δὲ τοῖς πράγμασι καὶ ταῖς δι' αἰσθήσεων πίστευσιν, αἷς οὐδὲ τὸν σφόδρα φιλόνηκον ἀντιπεῖν ἔνι μὴ οὐ πεισθέντα. Ὡστε γὰρ δεῖξαι τοῦθ' οὕτως ἔχον, ζητεῖς
 15 σοι παραστήσαι τοὺς ἀνδρας οἷς αὐτὰς οὐκ οἶδ' εἴτ' ἐνεχειρίσας, εἴτ' ἐγγχειρίσεις· πρᾶγμα πάνυ μὲν οὐκ ἐμοὶ ῥᾶστον, ὅς πρῶτον μὲν οὐδ' αὐτὸ τοῦθ' οἴτινες εἰσὶν οἶδα, πλὴν εἰ μὴ κήρυξί τισι καὶ χρημάτων διανομαῖς αὐτοὺς συναγάγοιμι. Ἐπειτα καὶ φωράσας οὐκ οἶδ', ὅπως ἂν ἐν ταύτῳ συναγάγω, πότερον ἐμαντίον τε κἀκείνου ἢ πλείοντος ἢ πεζεύοντος ἀγαγὼν παραστήσω
 20 σοι—δεῖ γὰρ παρεῖναι κἀμὲ τῶν ἐλέγχων ἀκροατὴν—ἢ σὲ παρ' ἡμᾶς ἕνυξί τισιν ἐπισπάσω· καίτοι τοῦτο μὲν πολλῶ ῥᾶον.

Σὺ δ' οὐκ ἂν τῶν ἐν τοῖς μεγίστοις βασιλείοις κερδῶν καὶ τιμῶν καὶ τοῦ παρὰ πάντων ἀποβλέπεσθαι τῶν ἐνταῦθα τὴν ὡς ἡμᾶς προθήσεις ἐπιδημίαν καὶ δῆμα μόνον βασιλείον καὶ εὐμενὲς νεῦμα καὶ τὴν μελίχρουν
 25 ἐκείνην αὐδὴν, ἣν οὐκ ἂν τις ἀμάρτοι τῇ λύρα παραβάλλων Ὀρφέως, τῶν ἄλλων ἀπάντων προκρίνων δικαίως. Ὡστε τὴν γε τῶν ὄντων λόγων τέχνην τε καὶ δεινότητα, κατασκευὴν τε καὶ μεταχειρίσιν ἐπαινεύσεις μὲν ἂν καὶ οὐ

8 ἄλλος cod. ἄλλως M 11 ὅταν cod. ὅπου M 15 παραστήσαι cod. παραστήσαι M 19 κἀκείνου ἢ πλείοντος... ἀγαγὼν cod. κἀκείνοιο ἢ πλείοντος... ἀγάγων M 20 παρ' ἡμᾶς cod. παρ' ἡμᾶς M 23 προθήσεις cod. προσθήσεις M 26 τέχνην τε καὶ δεινότητα in marg.

καὶ γὰρ οἱ ἀγαθὸς λόγων κριτὴς· εἰ δὲ μὴ παρέσυσεν ἡμᾶς κατακλύ-
 σασα πειθοῖ τῇ τυράννῳ, μὴ θαυμάσης! οὐ γὰρ τὴν τῶν λόγων ἀσθένειαν,
 30 τὴν δὲ τῆς ἀληθείας ἰσχὺν αἰτιάσῃ, παντὸς λόγου κρείττω δεικνυμένην
 ἐκάστοτε.

Λυπούμενος δ' ἐφ' οἷς σου καθηψάμεθα σκώμμασι, οὕτω γὰρ τὴν ἐν
 τοῖς πρὸς ἕτερον γράμμασι πρόσρησιν ὀνομάζεις, εὐφροαίνεις ἡμᾶς οὐχ ἦτιον
 ἢ μηδεμίαν αἰτίας αἰτίαν διδούς. Ὡσοὶ ἠδὲξαίμην ἂν μάλιστα μὲν μήτε
 35 σκωμμάτων σοι καὶ ὅπως οὖν δεῖν τῷ βίῳ τε καὶ τοῖς ἔργοις, μήθ' ἡμᾶς
 47 v τὴν ἀπὸ τοῦ λυπεῖσθαι σε κατηγορούμενον εὐφροσύνην καρποῦσθαι. | Εἰ
 δ' ἄρ' ἄνθρωπον ὄντα καὶ ἁμαρτεῖν ἀνάγκη ποτέ. Εὐφροαίνοις γοῦν ἡμᾶς
 ἀθνητῶν καὶ τῶν ἡμετέρων βελῶν αἰσθανόμενος· καίτοι γ' ἐφ' οἷς ἕτερόν τις
 ἀνῆ, καὶ τοῦτον εἰαῖρον, χαιρέειν αὐτὸν οὔτε γενόμεσται· καὶ χαιρεκακίας
 40 αἰτίαν ἴσως ἂν σχοίῃ, μητέρα κεκτημένης τὴν κακοήθειαν. Ἐγὼ δὲ τῆς σῆς
 ὀρεγόμενος οὐχ ἦτιον ἢ τῆς ἐμαυτοῦ βελτιώσεως, τάχα γὰρ καὶ ἡμῖν τι
 προσήκει τὰ κατὰ σέ, καὶ βίους εὐδαιμόνως μεταδώσεις εὐκλείας ἡμῖν, οὐ
 μόνος ἀπολαύσεις τῶν ἀγαθῶν, οὔτε σέ ποτέ παύσομαι πλήτιον, φωρῶν
 ἁμαρτάνοντα, οὔτ' ἐμαυτῷ τὴν ἐντεῦθεν ἡδονὴν ποριζόμενος, ἕως ἂν ἀνα-
 45 μάρτητον ἢ ὀλιγαμάρτητον αἰσθώμαι, σὺν θεῷ χρηματίσαντα, τὴν ἐπὶ τοῖς
 μὴ καλῶς πεπραγμένοις πικρίαν, μετανόιας σημεῖον, κάκεινήν τῆς τῶν ἀρί-
 στων ἔργων αἰρέσεως αἰτίαν τιθέμενος, ὡς τοῦγε μὴ μόνου τοῦ βελτίστου
 διαμαρτάνειν, ἀλλὰ καὶ ἀναισθητεῖν ἐλεγχόμενον, μήτε σὺ μήτ' ἐγὼ, μήθ'
 ὅστις ἡμῶν φίλος ἦκοι μηδὲ εἰς πείραν.

50 Ἐγὼ μὲν οὖν ὀνειδίσας ὠφέλησα καὶ μεμψάμενος ἐπηνώρθωσα· ἀπέ-
 λαβον γὰρ ὧν ἔνεκεν κατηγορῆσαι προήχθη· οὐ καὶ μάλα ἂν ὑπερήλησα
 κατηγοροῦντων ἐτέρων, εἰς ἐμαυτὸν ἀναφέρων τὰς εἰς ἐκεῖνον ἐπιτιμήσεις.
 Σὺ δ' εἰ μὴ μάλα πικρὸς τῶν ὑμετέρων δικαστῆς γίνῃ, πράως τε οἴσεις καὶ
 τὴν αἰτίαν σκοπούμενος εὐρήσεις ἀγάπην καὶ τὸ σφόδρα τῶν σῶν ἔχειν γραμ-
 55 μάτων ἀπλήτως· ὅς εἰ καὶ πάσας δεξάμενος, ὅσας ἔφης ἐπεσταλκέναι,
 κατηγοροῦν ὡς μὴ γεγραφὸς, τότε ἂν καὶ μείζον τοῦ σέ καὶ τὰ σὰ φιλεῖν
 ἐξήνεγκα δεῖγμα, καὶ σοι πλείω τὴν ἡδονὴν ἂν προεξένησα.

Νῦν δ' ἄπαξ μὲν ὑπὸ σοῦ τιμηθεῖς, εὐθὺς δὲ σε ταῖς αὐτοῖς ἀμειψά-
 μενος, καίτοι μὴ σφόδρα τοῦ καιροῦ συγχωροῦντος, ἦ τε γὰρ χεῖρ ὁ τε νοῦς
 60 ἦργει συγκάμων τῷ σώματι, εἰθ' ὅλον ἐνιαυτὸν ἤδη στερόμενος ὧν οὐκ
 ἐχρῆν, ὥσπερ ἐκ μετανόιας σιγᾶν ἐγνωκότος, τί θαυμαστόν εἰ τρωθεῖς
 ἔπληξα καὶ λόγοις σου καθηψάμην ἐδλόγοις, ἀμελήσαντος τοῦ δικαίου τε καὶ
 ἐδλόγου; εἰ δὲ καὶ τὰ ὄντα λέγων οὐ γενέσθαι μοι προὔργου τὴν σὴν ἐπιτί-
 μῃσιν εἴποιμι, οὐδὲ στηλίτην σε θεῖναι βουλόμενος, τὸ βραχὺ ὄῃμα τοῖς

37 ἄρ' ἂν. cod. ἄρα ἂν. M 42 μεταδώσεις εὐκλείας ἡμῖν in magr. cod.
 μ. εὐκλείαν ἦ. M 56 τότε ἂν cod. τό τ' ἂν M 60 ἦργει cod. εἴργει protendit M

65 πρὸς ἕτερον προσαπέγραφα γράμμασι, δίκαιός μὲν ἂν εἴης καὶ λέγοντι
μόνον ἀπλῶς οὕτω πεισθῆναι, ἐγὼ γὰρ τοὺς ἔμαντοῦ λόγους τῶν ὄρκων ἐτέ-
ρου καὶ ἀποδείξω ἀληθεσιτέρους ἂν εἶναι βουλοίμην. |

48 r Γνωίης δ' ἂν καὶ ὧδε οὔτε γὰρ ταῖς δημοσίαις κύρβεισιν ἦν ἔφης ὕβριν
φέρων ἐνέγραφα, ἐφείς παντὶ παριόντι τὰ κατὰ σοῦ γράμματα διέναι, οὔτε
70 σκεψάμενος ᾧ τινι προσέκρουσάς ποτε καὶ ὅς ἂν οὐκ ἀηδῶς τῶν κατὰ σοῦ
αἰτιμάτων ἀκούσειεν ἐν τοῖς πρὸς αὐτόν σου γράμμασιν ἐμνήσθην ἐφ' οἷς
οὐκ ἐχρῆν, μονοῦ δι' ἐκείνου δημοσιεύων σου τὰ ἐγκλήματα καὶ πολλοὺς
ἀνιστῶν σοι πάντοθεν κατηγοροῦς· ἀλλὰ τῶν ὄντων σοὶ τε κάμοι φίλων τὸν
μάλιστα σαφέστατον ἐκλεξάμενος, καὶ ὃν οὐκ ἐνῆν ἐκπομπεύειν σοῦ τοῖς
75 ἐλαττώμασιν οὐ μᾶλλον ἢ τοῖς [σοῦ] αὐτοῦ, τούτῳ τὴν κατὰ σοῦ μέμψιν ἐκοι-
νωσάμην, φίλω φίλους ἐπανορθῶν, ὥσπερ τισὶ φαρμάκοις προσηνεστέροις
ἰώμενος, εἴ τί σοι θεραπείας ἦν ἄξιον. Σὺ δ' ἀδικῶν ὃν οὐκ ἐχρῆν, αἰτιά-
μασι τὰς κατὰ σοῦ μέμψεις λύειν ἐθέλεις προσεγκαλῶν. Ἀλλὰ τούτων
μὲν ἄλις.

80 Σὺ δ' ἐντεῦθεν ἤδη τοῦ βίου παρέχων τὰς ἀποδείξεις καὶ πρὸς κανόνα
ῥυθμιθεὶς ἂν ἐν ἅπαντι τῷ μέλλοντι βίῳ, ὃν ἂν τὸ ἀπὸ τοῦδ' ἔλοιο, ἀπαλῆ
τῇ ψυχῇ καὶ πρῶτως ἀψαμένη τοῦ ζῆν ἐν τῷ μέσῳ, στάδιον ὃν τρέχεις δρό-
μον, ἐν μέσοις τοσοῦτοις ἠγούμενος, ὥσπερ τις ἐνφυῆς ἀθλητῆς ἀσκήσει τε
καὶ τέχνῃ τὰ πλεῖω μᾶλλον ἢ τῇ ῥώμῃ θέλε νικᾶν. ἔστιν οὖν καλῶς ἠττημέ-
85 νος μᾶλλον ἢ κρατεῖν ἐθέλων ἐν πᾶσιν οὐχ οὕτως, σύμφωνον μὲν τοῖς λόγοις
τὸν βίον δεικνύς, ταπεινώσει δὲ καὶ μειρίῳ φρονήματι πάντα ἔλκων πρὸς
ἑαυτόν, φίλοις μὲν χρώμενος, οἷς ἄμεινον, ἐχθροῦ δὲ μάλιστα μὲν πειρώ-
μενος οὐδενός. Εἰ δ' ἄρ' ἀδύνατον ἔχοντι φίλους, καὶ δηλοῖ Χείλων τοῦ
εἰπόντος μηδένα ἔχειν ἐχθρὸν εἰ μηδὲ φίλον πυθόμενος, πείθεσθαι γοῦν
90 Ξενοφῶντι, τοῦ νοῦν ἔχοντος ἐστὶ λέγοντι καὶ ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν ὠφελεῖσθαι.
Τοῦτο γοῦν καὶ ἰατρῶν πείσαιεν παῖδες ἀπὸ τῶν δηλητηρίων σωτήρια κατα-
σκευάζοντες φάρμακα καὶ ὅσοι ταῖς δυστυχίαις πρὸς εὐτυχίαν ἐχρήσαντο.
Ταύτη γὰρ κεκοσμηκῶς μὲν, τὰ ἥθη προσθεὶς δὴ τῷ λόγῳ καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ
βίου λαμπρότητα, πάθους μὲν περιγενήσῃ παντός· παράδειγμα δὲ καταστάς
95 ἀγαθῶν, σαυτόν τε καὶ τοὺς εἰς σὲ βλέποντας βελτίων ἀποφανεῖς.

Diels Vorsokr. I⁴ Aut. 71–73a. 90 Xenoph. Œcon. 1,14-15.

72 μονοῦ cod. μόνον οὐ M 72–73 πολλοὺς... κατ. cod. πολλῶς... κατ. M
75 ἢ τοῖς σοῦ αὐτοῦ cod. M; σοῦ delevi 78 λύειν ἐθέλεις cod. χύειν ἠθέλεις M
84 ἔστιν οὖν cod. forsitan ἔσει οὖν 95 βελτίος cod. βελτίων M